

**MENNESKELIGT LIVS
BEGYNDELSE
OG FOSTERANLÆGS
ETISKE STATUS**

ET DEBATOPLÆG

DET ETISKE RÅD 2003

**Menneskeligt livs begyndelse
og fosteranlægs etiske status**
ET DEBATPLÆG

Det Etske Råd 2003
ISBN: 87-91112-21-4

Grafisk tilrettelæggelse
og illustrationer:
Oktan, Peter Waldorph

Trykt af J.H.Schultz Grafisk, som har licens til brug af svanemærket,
er ISO 14001 miljøcertificeret og ISO 9002 kvalitetscertificeret.

Debatoplægget koster 50 kr.
og kan bestilles hos:
IT- og Telestyrelsen
Holsteinsgade 53
2100 København Ø
Tlf.: 33 37 92 28

Eller via bestillingssiden på
Det Etske Råds hjemmeside:
www.etiskraad.dk

Menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status

ET DEBATOPLÆG

Det Ethiske Råd 2003

**Menneskeligt livs begyndelse
og fosteranlægs etiske status**
ET DEBATOPLÆG

Det Ethiske Råd 2003
ISBN: 87-91112-21-4

Grafisk tilrettelæggelse
og illustrationer:
Oktan, Peter Waldorph

Trykt af J.H.Schultz Grafisk, som har licens til brug af svanemærket,
er ISO 14001 miljøcertificeret og ISO 9002 kvalitetscertificeret.

Debatoplægget koster 50 kr.
og kan bestilles hos:
IT- og Telestyrelsen
Holsteinsgade 53
2100 København Ø
Tlf.: 33 37 92 28

Eller via bestillingssiden på
Det Ethiske Råds hjemmeside:
www.etiskraad.dk

Indhold

- 5 **FORORD**
- 7 **MEDLEMMER AF DET ETISKE RÅD PR. DECEMBER 2002**
- 9 **KAPITEL 1**
Hvorfor lægger Det Etske Råd op til debat om emnet?
- 13 **KAPITEL 2**
Synspunkter fra debatten i Det Etske Råd
- 17 **KAPITEL 3**
Fosteranlægs etiske status: Fire synspunkter
- 37 **1. BAGGRUNDSKAPITEL**
Fosteranlæggets biologiske udvikling gennem en fuld graviditet
- 41 **2. BAGGRUNDSKAPITEL**
Filosofiske overvejelser angående fosteranlæggets etiske status
- 55 **3. BAGGRUNDSKAPITEL**
Beskrivelse af tre religioners opfattelser af menneskeligt livs
begyndelse og fosteranlægs etiske status
- 67 **4. BAGGRUNDSKAPITEL**
Internationale og nationale regler vedrørende fosteranlæg
- 73 **BILAG 1**
Retlig regulering vedrørende fosteranlæg

Forord

HAR ET FOSTERANLÆG fra undfangelsen samme etiske status som et født menneske? Eller får det fuld etisk status på et bestemt tidspunkt under graviditeten? Eller opnår det måske stigende etisk status i takt med, at graviditeten skrider frem? Og hvilke etiske forpligtelser over for fosteranlægget medfører denne status?

Det Ethiske Råd offentliggør hermed et debatoplæg, der sætter fokus på spørgsmålene om, hvornår menneskeligt liv begynder og hvilken etisk status et fosteranlæg har. Dermed håber rådet at bidrage til den debat om emnet, der i øjeblikket finder sted både i offentlighed og i det politiske system. En debat, der har fået fornyet aktualitet de allerseneste år på grund af interessen for at forske i stamceller fra fosteranlæg. Fosteranlæggene går til grunde i forbindelse med denne type forskning, og det har naturligvis rejst spørgsmålet om, hvorvidt dette er etisk acceptabelt. Svaret på spørgsmålet afhænger helt af holdningen til fosteranlæggets etiske status.

Debatoplægget indeholder først fire synspunkter og derefter fire baggrundskapitler:

De fire synspunkter illustrerer nogle af de forskellige tilgange til spørgsmålet om fosteranlægs etiske status, der har været fremført under Det Ethiske Råds debatter om emnet. Det betyder ikke, at der ikke kan være andre synspunkter. De fire, der er nævnt i dette debatoplæg, illustrerer blot forskellige opfattelser blandt Det Ethiske Råds medlemmer.

De fire baggrundskapitler belyser spørgsmålet om fosteranlægs etiske status fra flere vinkler, nemlig hhv. en biologisk, en filosofisk, en religiøs og en juridisk

vinkel. De tjener således til at præsentere de betragtningmåder, der oftest tages udgangspunkt i, når spørgsmålet om fosteranlægs etiske status debatteres i faglig sammenhæng. Baggrundskapitlerne uddyber og perspektiverer nogle af de argumenter, der fremføres i de fire synspunkter. Baggrundskapitlerne kan derfor læses enten inden eller efter læsningen af disse.

Debatoplægget er drøftet på Det Ethiske Råds plenarmøder og er endeligt vedtaget i december 2002. Det er udarbejdet på baggrund af diskussioner i rådets arbejdsgruppe om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Denne gruppe bestod af Frederik Christensen (fra september 2002), Lene Gammelgaard, Mette Hartlev (til maj 2002), Ole Hartling, Kathrine Lilleør (fra september 2002), Ragnhild Riis, Karen Schousboe, Katrine Sidenius, Sven Asger Sørensen (formand), Ellen Thuesen, Erling Tiedemann og Peter Øhrstrøm.

Arbejdsgruppen har draget stor fordel af en række sagkyndige, som har stillet deres ekspertise til rådighed. For denne indsats takkes imam Fatih Alev, overlæge, dr.med. og cand.mag. Henri Goldstein samt lektor, dr. theol. Jakob Wolf.

Det skal for god ordens skyld nævnes, at ingen af disse er ansvarlige for indholdet i debatoplægget, som alene påhviler Det Ethiske Råd.

December 2002

Erling Tiedemann
Formand for Det Ethiske Råd

Berit Andersen Faber
Sekretariatschef

Medlemmer af Det Ethiske Råd pr. december 2002

Frederik Christensen, fhv. højskoleforstander
Asger Dirksen, professor, overlæge, dr.med.
Lene Gammelgaard, cand.jur.
Mette Hartlev, lektor, lic.jur. (næstformand for Det Ethiske Råd)
Ole Hartling, overlæge, dr.med.
Nikolaj Henningsen, socialrådgiver, pro-rector
John Steen Johansen, forbundskonsulent
Pelse Helms Kaae, jordemoder
Kathrine Lilleør, sognepræst
Lisbet Due Madsen, chefsygeplejerske, cand.cur.
Ragnhild Riis, fondssekretær, cand.mag.
Karen Schousboe, etnolog, mag.art.
Katrine Sidenius, overlæge
Sven Asger Sørensen, lektor, dr.med.
Ellen Thuesen, fhv. socialrådgiver
Erling Tiedemann, fhv. amtsborgmester (formand for Det Ethiske Råd)
Peter Øhrstrøm, professor, dr.scient.

Hvorfor lægger Det Etske Råd op til debat om emnet?

KAPITEL

1

MED DETTE DEBATOPLÆG søger Det Etske Råd at sætte fokus på, hvilken etisk status¹ et fosteranlæg har. Dette spørgsmål forekommer mange at være alt andet end enkelt at besvare. Når Det Etske Råd finder det nødvendigt at bidrage til debatten, skyldes det, at de seneste års udvikling inden for bioteknologien peger på en række nye handlemuligheder i forhold til fosteranlæg.

Indtil for få år siden var det helt selvfølgeligt sådan, at menneskeligt liv kun blev til ved, at ægcelle og sædcelle blev forenet. Men det er ikke længere nogen selvfølge. Nye befrugtningsteknikker har gjort, at det i dag er muligt at frembringe menneskeligt liv på en helt anden måde, nemlig ved kloning, hvor et fosteranlæg bliver skabt af en kropscelle og en (kerneløs) ægcelle, men uden at en sædcelle medvirker.

Den teknologiske udvikling har desuden betydet, at fosteranlæg kan anvendes til andet formål end at få børn, nemlig eksempelvis til fremskaffelse af og forskning i stamceller.

I § 1 i loven af 1987 om Det Etske Råd står der, at ”rådet i sit virke skal bygge på den forudsætning, at menneskeligt liv tager sin begyndelse på befrugtningstidspunktet.” At Folketinget ikke har haft til hensigt at lovgive om noget faktisk i biologisk henseende, bekræftes af sundhedsministerens svar på et spørgsmål fra folketingsudvalget vedrørende etableringen af et etisk råd (1987). Sundhedsministeren svarede, at ”hensigten med formuleringen af § 1,

1 Der vil i debatoplæggets 2. baggrundskapitel være en diskussion af forskellige definitioner af "etisk status". Her skal derfor blot helt kort anføres, at hvis et individ har etisk status, betegner det i første omgang det forhold, at man kan have forpligtelser over for det. Det vil sige, at der eksisterer etisk definerede begrundelser for at tage hensyn til det.

sidste pkt., i L 76 ikke (har) været at give en definition på menneskeligt liv og dets begyndelse. Hensigten med formuleringen har været at slå fast, at det etiske råd bør virke ud fra den forudsætning, at det ikke i etisk eller juridisk henseende er et argument for ubegrænset handlefrihed over for det befrugtede menneskelige æg, at dette ikke er menneskeligt liv, eller udtrykt omvendt: at fra og med befrugtningstidspunktet foreligger der en situation, hvor det etisk og juridisk er nødvendigt at overveje og måske indføre særlige begrænsninger i handlefriheden.”²

Lovbestemmelsen peger således dels på et etisk og juridisk hensyn, dels på et tidspunkt, fra hvilket dette hensyn skal iagttages.

Det kan også udtrykkes således, at Folketinget gennem en henvisning til noget biologisk har ønsket at fremhæve et underforstået værdispørgsmål, nemlig i hvilken grad fosteranlæg og fostre skal anses som beskyttelsesværdige.

Sætningen i § 1 og dens fortolkning har fået fornyet og forstærket aktualitet i forbindelse med de muligheder, som tegner sig for at anvende celler fra tidlige fosteranlæg i sygdomsbehandling og mulighederne for at opnå erkendelse om sygdomsprocesser ved at udforske disse celler. Det er de såkaldte stamceller fra fosteranlæg (embryonale stamceller), og disse kan eventuelt også blive bragt til veje gennem kloning. Der er tale om stamceller fra fosteranlæg, som er op til 6 dage gamle.

Det må understreges, at de forskellige stamcellebehandlinger, man forestiller sig, ikke er tilgængelige, men nogle forskere og industrien finder udsigterne så lovende, at de har stor interesse i at kunne forske i stamceller fra fosteranlæg. Og de informationer, der i så henseende er givet i medierne, har også gjort forskellige patientgrupper særdeles interesserede i, at denne forskning kommer i gang.

Den eventuelle anvendelse af stamceller fra fosteranlæg har imidlertid givet anledning til en omfattende debat.

Også i Det Etske Råd har en debat fundet sted - ikke bare i forbindelse med udarbejdelsen af dette debatoplæg, men i mange andre sammenhænge.

---

2 Karnovs Lovsamling, note til lovens § 1.

Spørgsmålet om, hvilken beskyttelsesværdighed et fosteranlæg må anses for at have, er nemlig dukket op i mange af de sammenhænge, som rådet i øvrigt har behandlet. Der er al mulig grund til at forvente, at spørgsmålet også vil være centralt i samfundsdebatten i de kommende år.

I det følgende kapitel gengives forskellige betragtninger fra rådets diskussioner om fosteranlæggets etiske status. Disse kan ses som bidrag til den almene debat. At betragtningerne er formuleret som forskellige synspunkter, afspejler ikke nødvendigvis, at det enkelte medlem i rådet føler sig dækket ind af en enkelt af disse holdninger. Snarere er der tale om refleksioner over forskelligartede tilgange til et kompliceret problem. Hensigten med et debatoplæg er heller ikke at lægge op til, at man på forhånd skal vælge mellem disse synspunkter. I debatten vil nogle måske netop mene, at deres holdning er udtrykt ved en forening af elementer fra de forskellige tilgange, mens andre vil finde, at deres holdning slet ikke er med i debatoplægget.

Debatoplægget afsluttes med en række baggrundskapitler, som kan være med til at danne grundlag for debatten:

- 1. baggrundskapitel beskriver fosteranlæggets biologiske udvikling.
- 2. baggrundskapitel beskriver forskellige filosofiske retningers overvejelser angående menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status.
- 3. baggrundskapitel beskriver forskellige religioners opfattelser af menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status.
- 4. baggrundskapitel beskriver dansk og international regulering vedrørende fosteranlæg.

De fire baggrundskapitler tjener til at præsentere de synsvinkler, der ofte tages udgangspunkt i, når argumenter skal fremlægges. Disse vinkler forholder sig til forskellige sider af den samme virkelighed. Men netop fordi det er den samme virkelighed, sker det ofte, at et nuanceret udsagn konkluderer på grundlag af flere betragtningmåder.

Som mennesker kan vi alle danne os en personlig opfattelse, som mere eller mindre bevidst bygger på betragtninger af det biologiske, det religiøse, det filosofiske og det juridiske grundlag - og måske også på egne eller andres interesser.

Erfaringen fortæller os, at to mennesker godt kan være enige om, hvornår menneskeligt liv begynder, men at de alligevel kan være uenige om, hvilket krav på respekt og beskyttelse dette liv har på forskellige stadier af dets udvikling. Der er gode muligheder for at tale forbi hinanden og basere både enighed og uenighed på uudtalte præmisser. Men når vi skal debattere tingene med hinanden og søge at nå til en gensidig forståelse, er vi nødt til at se både vore egne og andres holdninger nærmere efter i sømmene. Fremstillingen i dette debatoplæg sigter på at være et bidrag til en sådan analyse og afklaring.

Synspunkter fra debatten i Det Ethiske Råd

KAPITEL

2

NÅR SPØRGSMÅLET om livets begyndelse og det ufødte livs etiske status har været drøftet i Det Ethiske Råd, er det ofte gået medlemmerne på samme måde, som det er gået Folketinget og mange andre, jf. kapitel 1. Det har nemlig vist sig at være svært at tydeliggøre en skelnen mellem 1) noget rent biologisk og 2) den etiske vurdering heraf. Det vil nok også gå andre deltagere i debatten på samme måde. Det er heller ikke så mærkeligt, for nok kan man skelne mellem tingene, men det er alligevel vanskeligt at adskille tingene og tale om det ene uden også at inddrage det andet.

Til denne vanskelighed kommer yderligere, at forskellige mennesker lægger forskellige nuancer - eller måske endda forskellig betydning - i de ord og begreber, vi alle bruger: liv, menneskeligt liv, menneskeliv, et menneskeligt liv, et menneskes liv osv.

I det følgende omtales først det fælles udgangspunkt for en forskellig stillingtagen til spørgsmålet om, hvilken etisk status det nye liv må anses for at besidde. Dernæst følger fire forskellige synspunkter, som ikke alene er forskellige i deres konklusioner, men også lige så forskellige i deres form, som debatsynspunkter ofte er det.

MENNESKELIGT LIV - MEN HVORNÅR?

Den holdning, at menneskeliv har en særlig status, er fælles for hovedparten af de filosofiske og religiøse livstolkninger, som vi har kendskab til, og som nyder en vis tilslutning i vores del af verden. Det samme gælder lovreguleringen af en mængde samfundsforhold, hvor respekten for menneskeliv også spiller en afgørende rolle.

Men hvornår er der tale om et menneskeligt liv? At besvare spørgsmålet er helt nødvendigt, for hvis man ikke kan fastslå, hvornår noget levende må karakteriseres som et menneskeligt liv, hvordan skal man da vide, hvad man skylder respekt - og fra hvornår?

Hver for sig kan en sædcelle eller en ægcelle godt betegnes som liv. Men næppe nogen vil finde på at karakterisere en sædcelle som et nyt liv. De færreste bestrider, at der opstår et nyt liv, når æg- og sædcelle forenes under befrugtningen og bliver til en unik organisme med en genetisk sammensætning, som hverken æg- eller sædcellen hver for sig besad.

Er dette nye liv blevet dannet i en kvindes krop, vil det - om alt går vel - begynde at udvikle sig sådan, som det er beskrevet i 1. baggrundskapitel, og efter en lille uges tid vil det sætte sig fast i livmoderen og fortsætte sin udvikling til et færdigt barn. Selv om implantation ikke måtte finde sted (dvs. at det befrugtede æg ikke sætter sig fast i livmoderen), og selv om abort kan foregå spontant, rokker dette imidlertid ikke ved, at det ufødte liv har status, også hvis det ikke når frem til at blive født.

Endnu et par betragtninger må imidlertid vendes.

ER FOSTERANLÆG FRA REAGENGLASBEFRUGTNING NOGET ANDET?

Selv om dette debatoplæg handler generelt om livets begyndelse og fosteranlægs etiske status, så er det ikke mindst den moderne bioteknologi, som har gjort det nødvendigt at overveje spørgsmålet under nye synsvinkler.

De fosteranlæg, som nogle ønsker at anvende til forskning, er ikke blevet til i en kvindes krop, men uden for denne, i en såkaldt petriskål, efter at ægcellen blev taget ud af kvinden og befrugtet med mandens sæd.

Giver dette forhold sådanne fosteranlæg en anden karakter?

Mange former for behandling mod barnløshed består netop i at frembringe fosteranlæg uden for kvindens krop for efterfølgende at sætte dem op i livmoderen, hvor de har mulighed for at udvikle sig til fuldbårne børn. Når dette overhovedet kan lade sig gøre, viser det, at fosteranlæggene ikke har fået en anden karakter ved at blive skabt uden for kvindens krop.

OG HVAD MED KLONED E FOSTERANLÆG?

Den moderne bioteknologi har imidlertid ikke kun lært sig at forene æg- og sædceller i en glasskål. Den har også lært sig at frembringe fosteranlæg på anden måde, nemlig ved såkaldt kloning. Og hvordan skal sådanne fosteranlæg nu opfattes?

Der er mange uafklarede forhold i forbindelse med kloning, men frembringelsen af fåret Dolly og siden af mange andre klonede dyr har i hvert fald givet svar på det spørgsmål, vi her stiller os selv: Var det fosteranlæg, der blev til Dolly, at sidestille med det, der var blevet resultatet, hvis moderfåret var blevet drægtigt på normal vis, eller hvis fosteranlægget var blevet skabt ved kunstig befrugtning i en glasskål?

Det enkle svar er, at hvis disse fosteranlæg ikke kunne sidestilles i biologisk henseende, så var der slet ikke kommet nogen Dolly.

På samme måde må man derfor også betragte det klonede menneskelige fosteranlæg. Også det vil svare til de fosteranlæg, der - på den ene eller den anden måde - bliver til gennem befrugtning.

Konklusionen af disse betragtninger er, at hvad enten det sker i en kvindes krop ved naturlig befrugtning, ved kunstig befrugtning eller ved kloning, så er resultatet et nyt menneskeligt liv, der under de rigtige omstændigheder kan udvikle sig til et fuldbårent menneske.

SAMMENFATNING

Ved befrugtningen, hvor sædcellen trænger ind i ægcellen og befrugter denne, tager et helt nyt liv sin begyndelse. At befrugtningssproessen efterfølgende forløber gennem cirka 20 timer og kan inddeles i faser, ligesom den efterfølgende fosterudvikling har faser med glidende overgange, ændrer ikke dette.

Et fosteranlæg er selvsagt ikke et færdigt menneske. Dertil skal det først udvikle sig. Men der ses ikke at indtræffe sådanne biologiske ændringer under den senere udvikling efter befrugtningen, at dette kan begrunde, at man på et senere tidspunkt kan sige, at først nu er der i biologisk henseende opstået et nyt liv.

Selv om der måtte være enighed om at lægge disse betragtninger af de biologiske forhold til grund som en præmis for den videre stillingtagen til fosteranlægs etiske status, så er der - som allerede fremhævet et par gange - ikke tale om, at alle når til den samme konklusion i den forbindelse. Det etiske spørgsmål er nu, hvordan man betragter dette nye liv, dvs. hvilken etisk status man anser det for at have, og hvad man i overensstemmelse hermed, vil tillade, at der gøres med det.

I det følgende skitseres fire forskellige synspunkter i så henseende.

Fosteranlægs etiske status: Fire synspunkter

KAPITEL

3

1. SYNSPUNKT

I § 1 I LOVEN OM DET ETISKE RÅD er angivet, at ”rådet i sit virke skal bygge på den forudsætning, at menneskeligt liv tager sin begyndelse på befrugtningstidspunktet”. Loven blev udformet på et tidspunkt, hvor kimen til et menneske opstod ved, at en æg- og en sædcelle blev ført sammen, hvad enten det var i eller uden for kvindens krop. Sidenhen har den bioteknologiske udvikling vist, at det i princippet vil være muligt at danne kimen til et menneske ved kloning på samme måde, som fåret Dolly blev frembragt, det vil sige uden at en normal ægcelle eller en sædcelle indgår. Endvidere har det i praksis vist sig, at der hersker forskellige opfattelser af, hvad der skal forstås ved ”menneskeligt liv”, og specielt hvornår menneskeligt liv opstår.

Selv om kloning ikke er en egentlig befrugtning, således som dette hidtil er blevet opfattet, er det rimeligt og næppe kontroversielt at udvide dette begreb, således at befrugtning også omfatter kloningsprocessen, idet resultatet - tilblivelsen af et menneske – vil være det samme, hvis *reproduktiv* kloning af mennesker nogensinde bliver udført. At inddrage kloning i debatten om opståelsen af menneskeligt liv er alligevel relevant, fordi man udmærket kan forestille sig, at *terapeutisk* kloning, som ikke fører til fødsel af et menneske, vil kunne blive indført med henblik på udvikling af embryonale stamceller og/eller organer til behandling af alvorlige sygdomme. Som § 1 er udformet, vil den således kunne anvendes på klonede fosteranlæg. Derimod har det vist sig vanskeligere at redegøre for, hvad der skal forstås ved menneskeligt liv, og hvornår dette tager sin begyndelse.

Skal man forsøge at definere, hvornår menneskeligt liv tager sin begyndelse, er det nødvendigt først at gøre sig klart, hvad menneskeligt liv er. Hvordan skulle man ellers kunne definere, hvornår det begynder?

Når det omtales i loven om Det Ethiske Råd, er det vel en selvfølge, at man her har tænkt på de etiske og ikke de biologiske aspekter ved menneskeligt liv, selv om de to kan være vanskelige at adskille. Ikke mindst, når det drejer sig om menneskelivets begyndelse: Det, der her reelt er tale om, er *fosteranlæggets* etiske eller moralske status.

Der vil næppe være nogen, der vil benægte, at mennesket har en særlig etisk status, der for eksempel afviger fra den, man tillægger dyr. Men selv om de fleste vil have en fornemmelse af, hvad menneskeligt liv i etisk forstand er, vil det være vanskeligt at give en klar definition af det. Men når der – som det er tilfældet her – er tale om fosteranlæggets etiske status, er en sådan strikt definition heller ikke nødvendig, idet man i stedet kan stille følgende to spørgsmål: Har fosteranlægget samme etiske status som det fødte menneske? Og: Hvornår opnår det en etisk status, der rejser krav om dets beskyttelse? Besvarelsen af disse spørgsmål er aktuel med henblik på en etisk vurdering af brugen af embryonale stamceller til behandling af alvorlige sygdomme.

Hvis man betragter det befrugtede æg, hvordan det end er dannet, er det vanskeligt at se, at det har noget tilfælles med det fødte menneske, hverken i udseende, adfærd eller funktion. Der er kun én ting, som det befrugtede æg fortsat vil have, hvis det udvikles og bliver født: dets gener.

Selv om generne i første og sidste instans er afgørende for både fosteranlæg og det fødte menneske, vil sidstnævntes etiske status i langt højere grad være bestemt af andre forhold end dets arveanlæg. Og de fleste af disse forhold vil ikke være relevante for fosteranlægget. Derfor kan man ikke sidestille fosteranlæggets etiske status med menneskets. Et fosteranlæg er biologisk levende, men det er ikke et menneske og har følgelig ikke et menneskeligt liv.

Hvis man tillægger fosteranlægget samme etiske status som et menneske, må ethvert indgreb eller enhver adfærd, som medfører, at et fosteranlæg eller foster ikke får lov til at udvikle sig, være etisk uacceptabelt. Det vil for eksempel være tilfældet ved provokeret abort, herunder selektiv abort, bortkastning eller nedfrysning af æg, som er i overskud ved reagensglasbefrugtning, og ved forskning, der forhindrer et fosteranlægs naturlige udvikling.

Eftersom samfundet tillader indgreb af den nævnte art på fosteranlæg og fos-

tre, men ikke tillader aktiv dødshjælp (af f.eks. svært handicappede nyfødte), manddrab eller skadelige forsøg på levende mennesker, er det klart, at samfundet ikke i denne forbindelse sidestiller fosteranlægget/fosteret og det fødte menneske. Der stilles ikke de samme krav om omsorg og beskyttelse. Hvordan man end vender og drejer det, er og bliver provokeret abort en afbrydelse af et kommende liv. Derfor kan det barn, der skal aborteres, ikke have samme værdinorm som det fødte menneske, for hvilken der ikke findes nogen omstændigheder, der retfærdiggør eller berettiger til, at det bliver aflivet.

Disse betragtninger betyder ikke, at fosteranlægget ikke har en etisk status. Det befrugtede æg er kimen til et menneske og skal derfor behandles med omhu og respekt. Men dette indebærer ikke, at den beskyttelse, der her er tale om, er af samme art som det krav om beskyttelse, det fødte menneske har.

Andre er af den opfattelse, at den absolutte etiske status opstår ved befrugtningen, og at der er samme krav om beskyttelse over for fosteranlæg som for fødte mennesker. Kan man tillægge et fosteranlæg og et foster en varierende etisk status? At fosteranlægget har den højeste grad af krav om beskyttelse, at det normale og raske foster, der kan aborteres, har den laveste, og at det efter 12. svangerskabsuge igen opnår den højeste?

Når der her argumenteres for, at det tidlige fosteranlæg ikke har samme etiske status som det fødte menneske, er det naturligt at stille spørgsmålet, om og hvornår fostret opnår denne status. Dette kan der ikke gives et entydigt svar på, idet den etiske status må anses for at være stigende fra befrugtningen. Dette kom til udtryk i den debat, der var omkring de såkaldte sene aborter, hvor anledningen var, at nogle jordemødre fandt det uetisk at abortere fostre, der har nået en udvikling, der svarer til for tidligt fødte børn, som man gør alt for at få til at overleve. De samme jordemødre havde ingen etiske betænkeligheder ved at medvirke til provokerede aborter inden den 12. uge, men de tillagde de sene fostre en etisk status, der svarede til den, for tidligt fødte børn har, hvilket gjorde, at de fandt det etisk uacceptabelt at udføre sene aborter. Denne indstilling lagde Folketinget til grund ved i lovgivningen at sætte en øvre tidsgrænse for udførsel af provokerede aborter.

Der findes således en række love, der beskriver og sætter grænser for, hvordan man kan behandle fosteranlæg og fostre. Befrugtede æg, der er opnået ved

”reagensglasbefrugtning”, må nedfryses i to år og skal derefter destrueres, hvis de ikke finder anvendelse til at opnå en graviditet; normale fostre må aborteres inden udgangen af 12. uge, og der må ikke udføres provokerede aborter efter 22. uge. Der sker med andre ord en stigende beskyttelse af fostret gennem graviditeten.

Man kan hævde, at disse love - hver for sig - tjener bestemte formål: at give barnløse mulighed for at opnå en graviditet; at forebygge sociale, psykiske og andre problemer ved uønskede graviditeter; og at fastsætte en grænse, hvorefter et foster i etisk henseende er at sammenligne med det fødte barn. Og man kan videre hævde, at man derfor ikke kan anvende den eksisterende lovgivning til generelle betragtninger om fosteranlæggets etiske status. Men her må man betænke, at der til grund for disse love ligger omfattende etiske betragtninger, hvor der er foretaget en afvejning af den skade, der sker, i forhold til det gode, der opnås.

En tilsvarende betragtning må gælde, når der eksempelvis er tale om anvendelse af embryonale stamceller til at forebygge og helbrede alvorlige sygdomme. Disse kan opnås fra æg, der bliver til overs ved reagensglasbefrugtning eller ved terapeutisk kloning.

Selv om der ikke findes nogen evidens for, at embryonale stamceller vil kunne anvendes i sygdomsbehandling, er det en teoretisk mulighed. Da befrugtede æg, der er i overskud, kun må opbevares i begrænset tid, hvorefter de skal destrueres, må det anses for et gode at anvende disse æg til forsøg med henblik på behandling af sygdomme frem for at destruere dem. Herimod kan det argumenteres, at en sådan anvendelse af befrugtede æg ikke kommer det par til gode, som har doneret æggene; men en sådan argumentation er udtryk for en egoisme, der er i strid med vores kultur, der som et bærende element lægger vægt på at hjælpe den, der er i nød. Specielt når fosteranlæggets etiske status ikke kan sidestilles med det fødte menneskes, som der ovenfor er gjort rede for. På den anden side må man anerkende, at brugen af embryonale stamceller naturligvis skal være betinget af, at det godkendes af det par, som med æg og sæd har givet anledning til dannelsen af det befrugtede æg, der er blevet i overskud.

Endvidere må det være en betingelse, at et befrugtet æg, der er i overskud og anvendes til andre formål end at opnå en graviditet, for eksempel stamcelle-

forskning, ikke må lægges op i en livmoder. Ligesom det må anses som uacceptabelt at anvende et fosteranlæg til forskningsformål, når det er implanteret i livmoderen.

Frembringelsen af befrugtede æg ved reagensglasbefrugtning eller ved kloning sker i laboratoriet uden for en kvindes krop, og de kan ikke tillægges et født menneskes etiske status, såfremt de ikke anbringes i en livmoder, da de i så fald aldrig vil kunne udvikles til et fuldbårent barn. Men dette retfærdiggør ikke, at der foretages reagensglasbefrugtning med det formål at fremstille embryonale stamceller, idet det vil forudsætte et indgreb på kvinder, som ikke kan anses at være acceptabelt til det nævnte formål. Tilsvarende betænkeligheder vil ikke være til stede ved terapeutisk kloning.

2. SYNSPUNKT

Af fortolkningen af § 1 fremgår det som nævnt i kapitel 1, at ”hensigten med formuleringen har været at slå fast, at det etiske råd bør virke ud fra den forudsætning, at det ikke i etisk eller juridisk henseende er et argument for ubegrænset handlefrihed over for det befrugtede menneskelige æg, at dette ikke er menneskeligt liv...” Det Etiske Råd blev som bekendt dannet som en følge af, at det var blevet muligt at udføre befrugtning kunstigt, dvs. befrugtning uden for kvindens krop (”reagensglasbefrugtning”), og derefter lægge det befrugtede æg (fosteranlægget) op i livmoderen. Den anførte fortolkning havde således allerede dengang relevans med hensyn til ”handlefriheden” over for fosteranlæg, idet teknikkerne bl.a. indebærer, at man håndterer fosteranlæg på mange forskellige måder (evt. med nedfrysning), og desuden at overskydende fosteranlæg ofte vil blive destrueret som led i disse teknikker.

At anvende stamceller fra fosteranlæg vil nødvendigvis betyde, at fosteranlæg bliver destrueret.³ Hvis der er mulighed for at kunne opnå viden om alvorlige sygdomme hos mennesker, og hvis der viser sig at være reel mulighed for sygdomsbehandling ved brug af embryonale stamceller, er der på ny grund til at overveje den handlefrihed, der kan tillades over for fosteranlæg. Og den overvejelse må naturligvis ske i lyset af, hvilken etisk status, man anser fosteranlægget for at have.

FOSTERANLÆGGETS ETISKE STATUS

Ved sammensmeltningen af æg- og sædcelle dannes det befrugtede æg, og kimen er således lagt til et nyt liv. (I kraft af ny teknologi kan kimen til nyt liv dog som tidligere nævnt måske også blive til gennem kloning). I overvejslen indgår, at fosteranlægget under de rette betingelser (herunder at det anbringes i en livmoder) ville kunne blive til et menneske. Det betyder på den anden side ikke, at det op til 6 dage gamle fosteranlæg er et menneske. Anvendelsen af et sådant tidligt fosteranlæg til forskning eller behandling er derfor ikke en tingsliggørelse af et *menneske* og således heller ikke et overgreb mod et *menneske*. Fosteranlæggets etiske status må derfor være stigende fra befrugtning-

---

3 Hvis der kan dannes såkaldte stamcellelinjer, som kan reproducere ”uendeligt”, kan udforskningen formentlig koncentrere sig om disse stamceller, og det vil således ikke kræve destruktion af et øget antal fosteranlæg.

tidspunktet og gennem graviditeten frem til det levedygtige barn, ligesom moderens bevidsthed om, at hun venter et barn, er det.

Mange vil derfor fremhæve, at selv om befrugtningen betyder, at livet begynder, betyder det ikke, at det er virkeliggjort. Den egentlige livsmulighed opstår først, når undfangelsen i betydningen ”modtagelsen” i livmoderen finder sted. Ganske vist har fosteranlægget allerede sine unikke egenskaber (sin genetiske individualitet), og det virker styrende for moderens krop, men det modsatte er også tilfældet. Faktisk ved vi ikke så meget om, hvilke informationer et foster modtager fra moderen under graviditeten. Der kunne således godt være også et biologisk grundlag for at anse et foster for at have forskellig status gennem graviditeten.

Mange finder imidlertid, at langt snarere end det biologiske bør det i overvejelserne om fosteranlæggets etiske status indgå, at den folkelige forestillingskraft knytter sig til graviditet og moderskab. Ved at lægge vægt på det tidspunkt, hvor moderskabet begynder, vil der kunne føres et stærkere forsvar for den gennemførte graviditet. Hvorimod en ensidig livsytning bundet til det befrugtede æg før optagelsen i livmoderen ikke så let indgår i den folkelige bevidsthed. I denne bevidsthed vil fosteranlægget vanskeligere kunne tillægges samme værdi som det ventede barn.

DET ETISKE DILEMMA

Det etisk forsvarlige i at udforske og anvende stamceller fra det tidlige fosteranlæg skal da overvejes. Den viden, som opnås, kan danne grundlag for forståelse af sygdomsmekanismer og for sygdomsbehandling, eller stamcellerne kan måske i sig selv anvendes i sygdomsbehandling. Dette skal vejes op imod fosteranlæggets etiske status og dermed dets beskyttelsesværdighed.

Nogle fastholder fosterets absolutte etiske status fra befrugtningøjeblikket, men kan alligevel - ligesom de, der anser fosteranlæggets etiske status for at være stigende - acceptere, at der er tale om at løse et dilemma, som det netop er vilkåret for etik: Kan ”det gode”, som opnås gennem erkendelse af sygdomsmekanismer og muligvis deraf følgende sygdomsbehandling, opveje ”det onde”, som er at fosteranlæg må destrueres? Eller kort sagt: Kan det tidlige fosteranlæggs beskyttelsesværdighed opvejes mod substantielle fordele ved at udforske og bruge dets stamceller?

BEGRÆNSNINGER I HANDLEFRIHED MED FOSTERANLÆG

Det anses for nødvendigt at indføre nogle begrænsninger i handlefriheden med hensyn til, hvad man må gøre med fosteranlæg. Valget i det foreliggende etiske dilemma skal med andre ord ledsages af nogle begrænsninger/tilladelser som for eksempel, at fosteranlæg ikke må skabes med det formål at lade dem indgå i forskning, en bestemmelse, som svarer til den europæiske biotikkonvention (se 4. baggrundskapitel). Dette skal også gælde fosteranlæg dannet ved kloning. I stedet kan forskning i såkaldt overskydende fosteranlæg fra reagensglasbefrugtning tillades ud fra den betragtning, at sådanne fosteranlæg alligevel vil blive destrueret. Denne forskningstilladelse/-begrænsning gælder ifølge loven i forvejen vedrørende forskning i forbedringer af selve befrugtningsteknikkerne. Desuden kunne man foreslå, at fosteranlæg, som er mere end 6 dage gamle, ikke må gøres til genstand for forskning. Grunden her til er, at efter dette tidspunkt – i reglen på 7. - 10. dagen - ville fosteranlægget som nævnt kunne optages i og gro fast i livmoderen, dvs. den egentlige graviditet (moderskabet) begynder - på vej mod fødslen af det levedygtige barn.⁴

---

4 Dette kunne eventuelt sprogliggøres ved at tale om "befrugtede æg" til og med 6.-dagen og herefter om "fosteranlæg". Distinktionen er dog ikke anvendt i det foregående.

3. SYNSPUNKT

HVORFOR HAR LIV KRAV PÅ BESKYTTELSE?

Det er et grundvilkår, at mennesker er nødt til at nyttiggøre verden for at kunne leve i den. Men samtidig også, at det er nødvendigt at opstille skarpe grænser for, i hvilket omfang og på hvilken måde verden må nyttiggøres. Den historiske erfaring er eksempelvis, at en verden, hvor andre mennesker og naturen i det hele taget uden varsomhed nyttiggøres, fører til de mest brutale og grusomme samfund og liv. Vi behøver blot at tænke på det 20. århundredes hensynsløse udnyttelse og udslættelse af andre mennesker i en såkaldt højere sags tjeneste for umiddelbart at begribe nødvendigheden af, at liv, og herunder ikke mindst menneskeligt liv, omgærdes med vidtgående beskyttelsesforanstaltninger. Hertil kommer i en mere filosofisk forstand den erkendelse, at vi uden det andet menneske selv er berøvet vores mulighed for at træde i karakter som noget væsensforskelligt. Uden at den anden og det andet var til i verden, ville vi blive som konger uden land.

Konklusionen er derfor at ja, vi må handle i verden, men vi handler altid under dom. Nogle vil mene, at handlingerne således altid bærer lønnen i sig selv, simpelthen fordi vi lever i en verden, hvor "tingene hænger sammen". Andre vil mene, vi handler under dom, fordi der i den sidste ende vil være et personligt regnskab, der skal gøres op. Uanset holdningen til dette spørgsmål er det dog således, at udtrykket "handle under dom" i teorien indebærer, at vi i opstillingen af vores livsregler og vores etikker kunne ønske til enhver tid at opretholde princippet om, at alt liv har krav på vores grænseløse omsorg. I praksis betyder det imidlertid, at vi er nødt til at graduere denne omsorg. Hvor ulogisk det end synes at være, er vi derfor tvunget til at operere med, at der findes forskellige dele af verden, der påkalder os forskellig omsorg, eksempelvis planter mindre end dyr, dyr mindre end mennesker. Og måske - det er spørgsmålet her - tidlige fosteranlæg mindre end fuldbårne menneskebørn? Et spørgsmål, som trænger sig på i takt med, at forskere og virksomheder ønsker at nyttiggøre de tidlige fosteranlæg i forbindelse med bl.a. udviklingen af nye behandlingsmetoder.

For at kunne indtage et positivt standpunkt over for denne udvikling, synes det imidlertid at være nødvendigt at kunne argumentere for, at et tidligt fosteranlæg endnu ikke er at regne for et menneske. I praksis sker det ved at forsøge at

udfinde et bestemt tidspunkt, hvor overgangen fra at være fosteranlæg til at være menneske finder sted. Hvornår opstår egentlig det nye menneskeliv, spørger vi for at kunne skelne?

HVORNÅR ER DER MENNESKELIGT LIV, OG HVILKEN ETISK STATUS SKAL DET TILLÆGGES?

Svaret på dette spørgsmål er imidlertid umuliggjort. I logisk forstand er det nemlig yderligere et grundvilkår, at en præcis tidsangivelse altid er arbitrær. I biologisk, erfaringsmæssig forstand kan vi simpelthen ikke vide, hvornår livet præcis begynder. Et forhold, der kommer tydeligt til syne, når det i dette debatoplægs 1. baggrundskapitel anføres, at befrugtningstidspunktet befinder sig inden for en periode af tyve timer. Konklusionen er selvfølgelig nærliggende: Vi kan ikke vide, hvornår det sker. Vi kan højst erfare det retrospektivt, dvs. se i bakspejlet, at noget nyt skete på et eller andet tidspunkt.

Men det betyder så også, at hele tiden - fra befrugtningen til undfangelsen - bliver et grænseland.

Sådanne grænsezoner har mennesker altid haft et tøvende og forsigtigt forhold til. Grænsezoner færdes man ikke upåvirket i. Pointen er jo, at man ikke ved, hvad der vil ske, eller hvornår det vil ske. Grænsezoner er derfor altid fyldt med tvetydigheder, dvs. noget, der kan tydes både på den ene eller den anden måde.

Sådanne grænsezoner lå i gamle dage eksempelvis i overgangen mellem det dyrkede og det udyrkede land. Eller de lå i tusmørket mellem dag og nat. De gamle mente derfor også, at det netop var i disse egne eller i den time, at trolde og elverpiger bedrev deres spil. Det var her, folk blev fortroldet og fortryllet, her børn blev til skiftinge, og her ungersvende blev forført. Den folkelige erfaring tilsagde derfor også, at netop i den time eller dér på kanten af mosen gjaldt det om at være særlig påpasselig og opmærksom. Endnu i dag færdes vi i grænsezoner, også her er der derfor brug for erfaringer. Rationalitet er simpelthen et for snævert grundlag at handle på. Naturvidenskabelig tankegang rækker ganske enkelt ikke til at kunne begribe denne flertydighed, fordi det netop er naturvidenskabens ønske at reducere kompleksiteten.

Den første lille tid mellem befrugtningen (det henrykte nu) og undfangelsen (indlejringen i livsmoderen) er en sådan grænseegn. Her gælder det derfor om,

at vi alle udviser ekstra opmærksomhed, sætter farten ned og opstiller skrappe regler for, hvad man må eller ikke må samt udviser fornøden respekt over for dette forhold.

KVINDENS RET TIL SELVBESTEMMELSE

Fosteranlæggets etiske status som værende lig med et barn lader sig ikke på nogen måder anfægte. Enhver anden holdning må siges at være absurd. Det væsentlige er dog imidlertid ikke, hvilken status fosteranlægget har, men hvem der i en given situation har retten til at afgøre spørgsmålet om, hvornår og hvorvidt der i en given grænsezone foreligger et fuldbyrdet - befrugtet og undfanget - fosteranlæg.

Her synes det at være helt afgørende at understrege, at i den sidste ende er det kun kvinden, som kan have ret til at bestemme over sig selv og sin egen krop samt det lille ufødte barns mulighed for eksistens. At kvinden suverænt - fordi hun lægger krop til - også har den fulde hals- og håndsret. Men også at det samtidig gælder, at hun ikke kan frasige sig denne ret, dvs. sælge, overføre eller på anden måde give den fra sig permanent. Selv et overflødigt æg, der destrueres, er stadig "hendes". Ligesom et aborteret foster skal kunne genfindes på kirkegården og ikke i fryseren. Et sådant synspunkt vil så også indebære en dybtfølt respekt for det forhold, at mange kvinder - og herunder ikke mindst de kvinder, der er afhængige af kunstige befrugtningsteknikker - naturligt nok omgærder såvel det meget tidligt befrugtede æg som hele den første implantationsfase med dybe drømme, følelser og forhåbninger. "Det er en mærkelig tid", lød det engang fra en kvinde og en mand. En mærkelig tid i betydningen en bemærkelsesværdig tid, en forunderlig tid.

Et sådant synspunkt vil derfor også indebære, at et givent forskerteam alene via et uopfordret samtykke givet af kvinden til et uafhængigt organ (samt efter tilladelse fra det videnskabetiske komitésystem) kan få lov til at forske i hende, hendes krops og embryonets livsprocesser i denne korte grænseperiode. Men ingen kan kommercielt ende med at eje resultaterne af disse forskningsprojekter, eksempelvis stamcellelinjer. De er stadig og for altid en uadskillelig del af hendes krop. Og formålet med denne forskning kan aldrig blive andet end at hjælpe hende eller andre kvinder på vej mod et moderskab.

I den sidste ende gælder det dog også om at give kvinden mulighed for at fær-

des frit gennem grænsezonen, uden at der dermed gives frit lejde for alle de sultne blikke som "trolde og mosekonger" sender mod hende, hendes krop og kimet til det nye liv. Eller sagt med andre ord: Livet begynder, når kvinden føler liv, dvs. føler sig gravid. Når det nye barn påkalder sig hendes kropslige opmærksomhed. Det sker på et ikke nærmere angivet tidspunkt, men ofte meget tidligt. At frarøve hende muligheden for selv at bestemme herover er det samme som ikke at udvise nænsomhed over for moderskabets centrale rolle for forståelsen heraf. Samtidig er det også ensbetydende med at fratage hende retten til selv at bestemme, hvornår hendes liv og hendes krop indtager en så afgørende drejning.

DET STORE I DET LILLE

Udfordringen – at fastholde dette nænsomme perspektiv – er imidlertid blevet stadig mere vanskelig. Den moderne teknologi bryder jo nemlig i et stadigt stigende omfang den naturlige og indlysende sammenhæng mellem kvinde og foster. Med teknologiens mellemkomst er det ganske vist blevet muligt at hjælpe kvinder til deres børn i de tilfælde, hvor den naturlige indlejring ikke så nemt har kunnet finde sted. En bivirkning heraf er imidlertid blevet, at det, som før var skjult og privat, nu er blevet åbenlyst og derfor manipulérbart. I denne synliggørelse ligger imidlertid ikke kun kimen til en tingsliggørelse af kvindens krop. Derved finder også en potentiel formindskning sted af selve processen samt fosters og moders rolle. At blive frugtsommeligt reduceres til et spørgsmål om den rette naturvidenskabelige teknik. Dette er et perspektiv, der kun vanskeligt lader sig belemre med sentimentalitet over for tiloversblevne embryoner, høstning af stamceller osv. Så kommer troldene ud af kæmpehøjene og elverkongerne til gilde. Da er det tid til at mæske sig! Eller sagt med andre ord: Selve samfundets gennemgribende tankegang gennemsyres for nemt af en teknificeret forråelse. Dette har ikke kun konsekvenser for det enkelte lille fosteranlæg og dermed barn, men således også for vores hele samfundsindretning og tænkemåde.

Udfordringen er altså dobbelt. At beskytte det lille fosteranlæg og dets mor. Men også at beskytte vores samfund mod den forråelse, der følger af at leve i en verden, som lader sig reducere til rene naturvidenskabelige og biologiske processer.

4. SYNSPUNKT

ETIK, IKKE JURA

Det sker ikke sjældent, at jura og etik blandes sammen, og at der argumenteres ud fra den mere eller mindre udtalte forudsætning, at det, som er lovligt, også er etisk acceptabelt. Ved nærmere eftersyn er dette naturligvis ingenlunde tilfældet. Mens det er lovgivningens opgave at bringe sig i bedst mulig overensstemmelse med grundlæggende etiske værdinormer, så er det ikke disse værdinormers opgave at tilpasse sig en lovgivning, som kunne laves om i morgen, hvis den politiske vilje var til det. Det repræsentative demokrati bygger på en etisk forståelse. Det er ikke omvendt.

Gældende lovgivning kan være en illustration af en etisk norm, men den er ikke i sig selv etisk normgivende. Dette forhold kan også ses af, at indholdet af en gældende lov ikke nødvendigvis er konsistent i etisk henseende med indholdet af en anden lovgivning. Det ofte hørte argument om, at "når der er fri abort indtil 12. uge, så er det ikke begrundet at fastsætte grænser for, hvad man kan gøre med fosteranlæg og fostre før denne frist", overser således, at Folketinget længe efter abortlovens vedtagelse har både vedtaget og fastholdt lovregler, der bestemt ikke tillader at gøre hvad som helst i relation til fosteranlæg og fostre.

Ud fra denne forståelse af forholdet mellem lovgivning og etik skal fosteranlægs etiske status derfor ikke søges begrundet med henvisning til gældende lovregler, men i lyset af grundlæggende værdinormer. Det gælder i øvrigt også for § 1 i loven om Det Ethiske Råd. Denne paragraf er først og fremmest en forskrift for rådets virke, men som den blev forstået ved dens vedtagelse, indeholder den - som nævnt i kapitel 1 - ingen konkret stillingtagen til fosteranlægs etiske status bortset fra, at den fastslår, at denne status må være en anden *efter* befrugtningen end *før*.

HVAD ER DEN ETISKE BEGRUNDELSE FOR AT BESKYTTE MENNESKELIGT LIV?

Hvis man ellers kunne argumentere for det, var der for tanken intet til hinder for at hævde, at dette nye menneskelige liv nok var blevet til, men at man ikke på dette tidspunkt fandt at burde respektere og beskytte det. Det er netop derfor, man er nødt til at analysere de elementer, som den enkeltes holdninger er sammensat af og bygger på.

Har man - som i dette 4. synspunkt - den holdning, at menneskeligt liv skal respekteres fra befrugtningen, så er det ikke nok at konstatere, at et menneskeligt liv er opstået ved befrugtningen. Det er naturligvis en af de afgørende præmisser for holdningen, men man må også selvstændigt gøre rede for, hvorfor menneskeligt liv overhovedet har krav på respekt og beskyttelse.

Hvis menneskeligt liv har krav på en beskyttelse, og hvis menneskeligt liv opstår ved befrugtningen, så følger det, at menneskeligt liv har krav på beskyttelse fra befrugtningen.

Men findes der et overbevisende argument, der kan godtgøre, at menneskeligt liv overhovedet har krav på beskyttelse?

Dette i bund og grund etiske spørgsmål viser sig lige pludselig at være langt vanskeligere at tumle med - for hvordan kan man egentlig bevise det?

Måske viser det sig pludselig, at dét, vi ellers alle går rundt og antager, nemlig at det er forkert at slå andre ihjel, slet ikke kan bevises. At det modsatte heller ikke kan bevises, kan måske være en foreløbig trøst ...

Sagen er, at vi står over for et såkaldt aksiom, det vil sige en grundlæggende forudsætning, som ikke kan bevises, men som er alment antaget - måske, fordi en grundlæggende forudsætning med modsat indhold ville være helt uantagelig. Tænk, hvis det omvendte skulle gælde, nemlig at menneskeligt liv som udgangspunkt ikke skulle beskyttes ...

En grundregel om, at menneskeligt liv skal beskyttes, og at man ikke bare kan aflive det, er derfor noget, vi i fællesskab er nødt til at lægge til grund.

Men selv om man altså ikke kan stille krav om at få denne forudsætning bevist, kan man roligt forlange at få en forklaring, hvis nogle mener, at menneskeligt liv nok skal beskyttes, men ikke hele tiden. Eller ikke under alle omstændigheder. Eller ikke for enhver pris - eller hvad man nu vil sige. Her må der stilles krav om et overbevisende argument for, at en situation er så forskellig og afviger således fra det almene, at man alligevel kan se væk fra grundreglen om respekt for livet. Bevisbyrden falder på den, der i en given situation vil se bort fra at respektere livet - ikke på den, der vil beskytte det.

Så lidt som man ville kunne tillade sig at afveje beskyttelsen af et barns liv imod muligheden af at opnå substantielle fordele på et eller andet område, lige så lidt er det etisk acceptabelt at ofre fosteranlægs liv for at opnå sådanne fordele. Det er etisk uacceptabelt, fordi hverken biologien eller den etiske overvejelse giver mulighed for at pege på relevante forskelle mellem fosteranlæg, fostre, færdigudviklede børn og færdige mennesker, som kan retfærdiggøre en sådan forskelsbehandling.

Ud fra det synspunkt, som fremlægges her, ses der ikke at være fremført noget som helst holdbart argument for at anse et tidligt fosteranlæg for at have mindre krav på beskyttelse af sit liv end et senere foster eller et født barn. At andre kan have en endog stor interesse i at opnå goder som følge af, at der blev set væk fra beskyttelsen af et fosters eller et fosteranlægs liv, leverer selvsagt ikke nogen etisk begrundelse for at gøre det. Skulle dét være tilfældet, ville man jo når som helst kunne argumentere med, at hensynet til at bevare et menneskeliv måtte vige for andres interesse i at opnå et eller andet gode - som hvis f.eks et medicinalfirma argumenterede med, at de ville have lov at destruere fosteranlæg for at forske i deres stamceller, fordi firmaet i modsat fald ville miste et afgørende forretningsområde.

I debatten ses det da også, at den etiske argumentation søges tilpasset den forsknings-, behandlings- eller erhvervsmæssige interesse, der til enhver tid er aktuel. Ofte bliver der dermed tale om en legitimeringsetik, der når som helst er åben for at tage det næste skridt og gradbøje respekten for menneskeligt liv, så den kommer til at passe til nye interessefelter.

SAMMENFATNING

Den hidtidige udvikling taler sit manende sprog: Den teknologi, der begyndte med sundhedsvæsenets initiativer til at hjælpe ufrivilligt barnløse med at få børn, har gradvist udviklet sig over ægsortering og frembringelse af designerbaber og reservedelsbørn til nu at handle om stamcelleproduktion og kloning - tilsammen under destruktion af et betydeligt antal fosteranlæg. Der er dermed indtruffet en stigende tingsliggørelse og instrumentalisering af menneskeligt liv, som synes at medføre en fortrængning af den almene respekt for menneskeligt liv, som vi i øvrigt er nødt til at bygge vort samfund på.

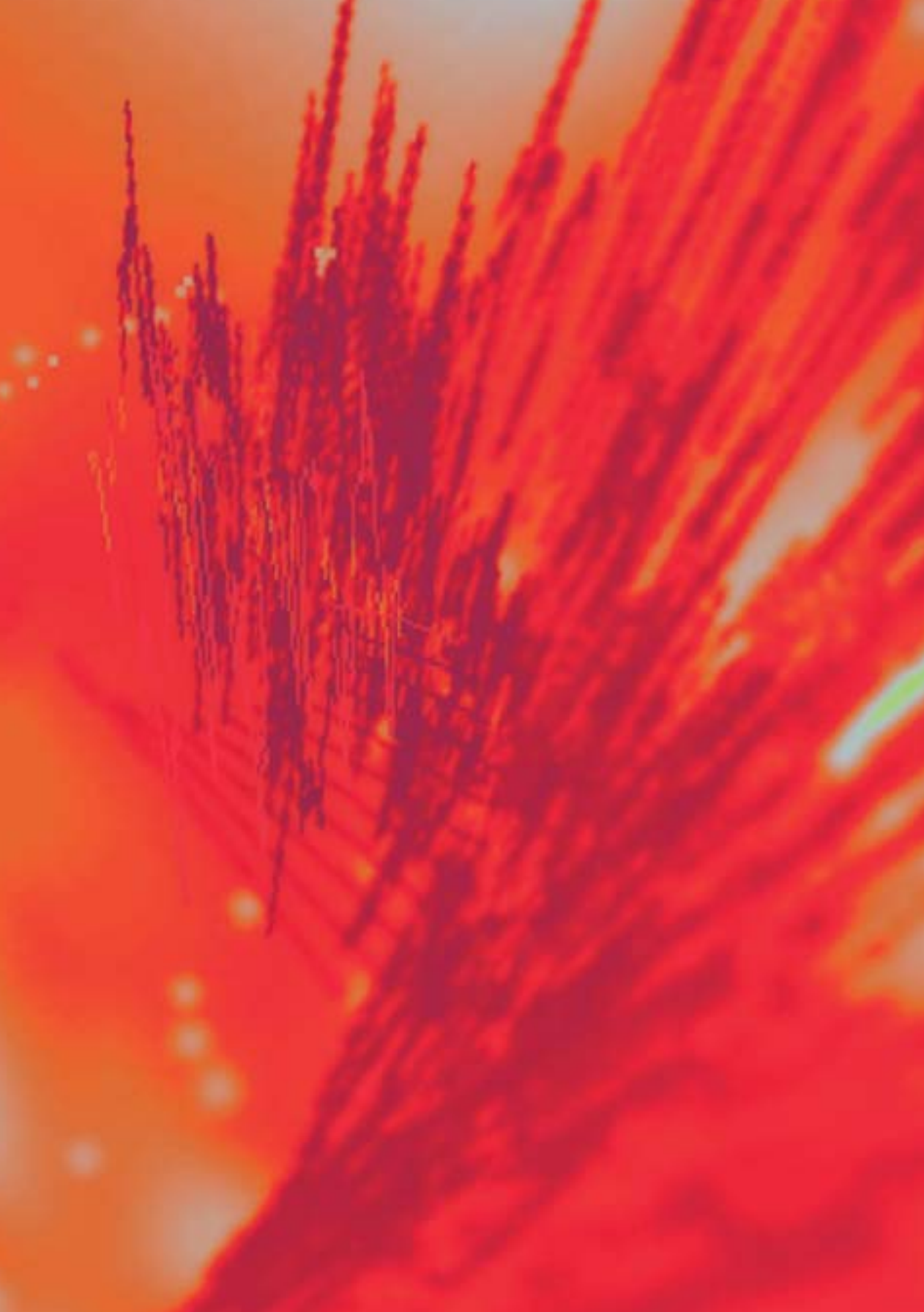
I den aktuelle offentlige debat om forskning i fosterstamceller ses der tydelige

tendenser til, at sansen for menneskeligt livs ukrænkelighed svækkes. Bevisbyrden søges skubbet væk fra den, der vil opgive beskyttelsen af menneskeligt liv for at opnå goder for sig selv og andre, over på den, der vil forsvare livet mod tingsliggørelse og udnyttelse. Men åbnes der på denne måde gradvist mere og mere op for at lade hensigten hellige midlet, vil det have fatale følger for hele vores kultur.

Som det fremgår, hviler dette synspunkt først og fremmest på en betragtning af, hvad der vil blive konsekvensen, hvis vort samfund gradvist nedtoner sin respekt for menneskeliv for at opnå forskellige goder, herunder også af rent materiel karakter. Denne bekymring kan deles - og bliver det rent faktisk - af mennesker uden hensyn til kultur og religion. Men selv om dette syn på tingene således ikke behøver at hvile på nogen religiøs tro, men blot på en generel optagethed af respekten for menneskelivets ukrænkelighed, så forbinder synspunktet sig ofte og uden vanskelighed med kristentroens syn på mennesket som skabt af Gud, i hans billede, med tanken om menneskets særlige status i skaberværket og med idéen om, at mennesket er sat til at forvalte alt levende på en ansvarlig måde.

Fosteranlæggets biologiske udvikling gennem en fuld graviditet

1

BAGGRUNDS KAPITEL

DEN KØNNEDE FORMERING (i modsætning til kloning, som er ukønnet formering) forudsætter naturligvis, at de to køn danner hhv. ægceller og sædceller. Befrugtningen af et menneskeligt æg bliver dernæst muliggjort ved, at hormoner igangsætter den proces, hvor et umodent æg fra en kvindes æggestok modnes og bliver befrugtningedygtigt. Ægget indeholder halvdelen af arvematerialet i 23 kromosomer. Det modnede æg frigives fra æggestokken ved ægløsningen og bevæger sig gennem æggelederen, hvor det er modtageligt for befrugtning i omtrent 20 timer.

Selve befrugtningen finder sted i flere faser. De fysiologiske processer er mange, hvilket blandt andet betyder, at forskellige videnskabelige kilder anlægger forskellige syn på antallet af faser i befrugtningen - afhængigt af, hvilke processer de lægger vægt på at inkludere. Nogle tæller for eksempel ægløsningen med i befrugtningprocessen, mens andre ikke gør det. Nogle mener, at et befrugtet æg er en zygote, så snart sædcellen er kommet ind i ægget. Andre, at man først kan kalde det befrugtede æg for en zygote, når den mandlige og kvindelige pronukleus er dannet, eller når de to pronuklei er smeltet sammen. Alt dette kan for en lægperson være uoverskueligt og vanskeligt at se relevansen af, når det tages i betragtning, at der er tale om et forløb, der afspilles inden for godt et døgn. Derimod er der for de involverede forskere tale om væsentlige forskelle, der kan betinge forskellig stillingtagen til spørgsmålet om tidspunktet for menneskeligt livs begyndelse.

Den følgende skitsering beskriver forløbet frem mod den endelige befrugtning i *tre faser*⁵.

5 Sådan som det er beskrevet hos blandt andre Lee M. Silver i *Remaking Eden. Cloning and Beyond in a Brave New World*. Avon Books 1997.

I første fase af befrugtningen sætter en sædcelle sig fast på ydersiden af den hinde, der omgiver ægget. Ligesom ægget har sædcellen 23 kromosomer. Hinden får sædcellen til at frigive et enzym, så den kan bevæge sig gennem hinden og ind i den væske, der ligger mellem hinden og ægget. Første fase af befrugtningen er nu tilendebragt.

Faktisk er der ofte flere sædceller, der får banet sig vej gennem hinden, men én af dem vil være den første til at sætte sig fast på æggets membran. Når det sker, begynder æg- og sædcellens sammensmeltning. Æggets membran så at sige indoptager sædcellen i sig. Først svømmer sædcellen intakt inde i æggets cytoplasma, men efter få minutter vil sædcellens hale og den membran, der omgiver sædcellens hoved, begynde at gå i opløsning, og anden fase af befrugtningen er tilendebragt.

Det første døgn lever det befrugtede æg med det genetiske materiale fra faderen og moderen separat i såkaldte pronuklei. Disse deler sig én gang og smelter sammen, hvorved der dannes et fosteranlæg med det samlede genmateriale i 23 par kromosomer. Først herefter er tredje og endelige fase af befrugtningen tilendebragt.⁶ På dette tidspunkt er der gået et døgn, siden sædcellen satte sig fast på hinden, der omgiver ægget.

DAG 2-6

Ved begyndelsen af 2. dag, ca. 30 timer efter sammensmeltningen af æg og sæd, har fosteranlægget altså to celler. Disse deler sig til fire omtrent 40 timer efter befrugtningen. Cellerne er endnu ikke differentierede, men kan alle blive til en hvilken som helst celletype: blodceller, hudceller, nerveceller. Først når fosteranlægget (omtrent tre dage efter befrugtningen) indeholder 16 celler, begynder differentieringen, hvor nogle celler vil udvikle sig til selve fosteranlægget, mens andre (de yderste) vil blive til moderkagen og fosterhinder, der skal beskytte det voksende fosteranlæg.

Celledelingen fortsætter, mens fosteranlægget bevæger sig ned gennem æggelederen, for på 5. dag at nå livmoderen.

---

6 Baseret på beskrivelse af Silver, side 38: "What actually happens is that the chromosomes in the two pronuclei duplicate themselves separately and then copies from each come together inside the actual nuclei formed *after* the actual cell division. It is within each of the two nuclei present in the two-cell embryo that a complete set of forty-six human chromosomes commingle for the first time".

DAG 7-13

Omkring 7. eller 8. dag efter befrugtningen går der hul på hinden, der omgiver ægget, og fosteranlægget bryder ud og sætter sig fast på livmoderens slimhinde. Dette er indledningen på implantationen. Fosteranlægget, der hidtil har bevæget sig frit i kvindens æggeleder eller livmoder, etablerer nu kontakt med hendes blodforsyning og udsender signaler, der igangsætter hormonelle forandringer i kvindens krop, så fosteranlægget kan begynde sin vækst og udvikling. Stadig er de inderste celler i fosteranlægget udifferentierede. Og stadig kan fosteranlægget dele sig i flere dele, der hver for sig kan blive et komplet foster. Omtrent på 10. dag efter befrugtningen er implantationen fuldendt.

UGE 3-5

På 13. eller 14. dag efter befrugtningen sker den første differentiering i midten af fosteranlægget. Først nu kan man se, hvilke celler, der vil blive til foster (tidligere kunne man ikke skelne disse fra de celler, der ville blive til moderkage). Samtidig udvikles neuralfuren, der senere bliver til rygmarv/-søjle. Det betegnes i alle sammenhænge som en vigtig udvikling, fordi fosteranlægget fra da af ikke kan dele sig og blive til flere. Det 15 dage gamle fosteranlæg må blive til ét barn, eller til intet.

Herefter sker der en meget hurtig udvikling, betegnet som organdannelsen. Neuralpladen begynder at tage form på 18. dag. Hjertet begynder at slå og cirkulere blod på 22. dag. Hele centralnervesystemet er dannet på 26. dag. På 26. og 28. dag kan man begynde at se ansatserne til hhv. arme og ben. På samme tid kan man se de første former på øjne og ører. Og endelig er det på dette tidspunkt, at hjernen begynder at udvikle sig.

Fosteranlægget er i uge 5 ca. 5-8 mm langt.

UGE 6-14

I løbet af 6. - 8. uge kommer fosteranlægget til at se ud som et miniaturemenneske med arme, ben, fingre, tæer, øjne, ører og næse. Og det er disse ydre karakteristika, der gør, at fosteranlægget fra 8. uge benævnes et foster. Efter 12. uge ser også fosterets indre ud som et fuldbåret menneskes indre. Alle større organer er tilstede, men fungerer endnu ikke. Fra 8. uge består fosterets udvikling dybest set af vækst og modning af de organer og systemer, der er dannet inden.

Fosteret er i uge 8 28-30 mm langt. I uge 13-16 er det 5-8 cm langt.

EFTER UGE 14

16 uger efter befrugtningen har fosterets ansigt udviklet sig sådan, at man kan skelne det ene foster fra det andet.

I ugerne herefter vil fosteret opnå stadig stigende mulighed for at leve uden for moderens krop, dog er det sjældent levedygtigt inden 22. uge.

I uge 17-20 er fosteret 15-19 cm langt. I uge 21-24 er det 20-23 cm langt. Og i uge 25-28 er det 24-27 cm langt.

Efter 28 uger tales der ikke længere om en abort, men om en fødsel, hvorfor et barn skal begraves, hvis det efter dette tidspunkt fødes dødt.

40 uger efter befrugtningen er tidspunktet for forventet fødsel.

En række faser i fosterudviklingen kan herefter resumeres således:

- Afslutningen af første fase af befrugtningen, hvor sædcellen har sat sig fast på ydersiden af hinden, der omgiver ægget.
- Det tidspunkt i løbet af befrugtningens anden fase, hvor ægget indoptager sædcellen i sig, og dermed overgår til at være en befrugtet ægcelle.
- Afslutningen af tredje fase af befrugtningen, hvor det genetiske materiale fra æg og sæd er sammensmeltet.
- Begyndelsen af implantationen, det vil sige 7. eller 8. dag efter befrugtningen.
- Fuldendelsen af implantationen på ca. 10. dag, hvor fosteranlægget har etableret kontakt med kvindens krop.
- 13. -14. dag, hvor den første differentiering af cellerne finder sted.
- Dannelsen af neuralfuren, ligeledes på 14. dag, hvorefter fosteranlægget ikke længere kan dele sig og blive til flere fosteranlæg, end der allerede er.
- Det tidspunkt, hvor man mener, at fosteret kan føle smerte - muligvis i 6.-7. uge.
- 8. uge, hvor fosteranlægget overgår til at blive betragtet som et foster.
- Uge 22, når fosteret er levedygtigt uden for moderens krop.
- Uge 24-26, hvor den cerebrale cortex fungerer. Med denne udvikling dannes der basis for bevidsthed.
- Ved fødslen.

Filosofiske overvejelser angående fosteranlæggets etiske status

2. BAGGRUNDS KAPITEL

HVAD ER ETISK STATUS?

Det er ikke alle organismer eller ting, man kan have etiske forpligtelser over for. De færreste vil mene, at man bør vise en kartoffelplante det hensyn at lade være med at grave den op og dermed standse dens fortsatte vækst. Kartoffelplanter eller andre planter er ikke noget, de fleste mener, man har etiske forpligtelser over for. Hvis man af etiske grunde bør behandle dem på en bestemt måde, er det ikke for at tage hensyn til den enkelte plante. Det skyldes andre hensyn, for eksempel hensynet til miljøet eller sultne personer, der kunne have haft gavn af et måltid mad.

Anderledes forholder det sig med dyr. De fleste vil formodentlig mene, at man ikke bør udsætte dyr for unødigt lidelse. Det enkelte dyr har visse velfærdsinteresser, som man af etiske grunde til en vis grad er forpligtet til at tage hensyn til, for eksempel i forbindelse med husdyrhold. Det går ikke an, hvis den enkelte dyreejer behandler sine dyr efter forgodtbefindende. Det enkelte dyr har krav på en ordentlig behandling, også selv om det i sidste ende bliver slagtet.

I filosofisk sammenhæng beskriver man den omtalte forskel på planter og dyr sådan, at planter ikke har etisk status⁷, mens højerestående dyr *har* en form for etisk status. Hvis et individ har *etisk status*, betegner dette altså i første omgang det forhold, at man kan have *forpligtelser* over for det, dvs. at der eksisterer etisk definerede begrundelser for at tage hensyn til det. Når der foretages en etisk vurdering, der vedrører et individ med etisk status, skal det derfor altid tages i betragtning, hvilket hensyn der skal tages til det givne individ.

7 Begrebet er en oversættelse af det engelske "moral status", der anvendes i den filosofiske debat. Som det fremgår af definitionen af begrebet nedenfor, har etisk status intet med moralisme etc. at gøre.

Hvis et individ har etisk status, eksisterer der altså etiske begrundelser for at tage hensyn til det. Det følger imidlertid ikke af begrebet, at der nødvendigvis skal udvises samme type af hensyn over for to individer fra forskellige grupper, selv om begge individer har etisk status. Individerne kan være omfattet af etikken på forskellig måde. De fleste vil sikkert mene, at det forholder sig sådan med mennesker og dyr, idet der almindeligvis skal udvises større hensyn til et menneske end til et dyr. Dette forhold kan beskrives på den måde, at mennesker har *højere etisk status* end dyr, dvs. at der generelt skal tages mere hensyn til et menneske end til et dyr. At det forholder sig sådan begrundes normalt med, at mennesker har fundamentalt andre egenskaber end dyr, og at denne forskel har etisk betydning. For eksempel kan man anføre, at mennesker i modsætning til dyrene er selvbevidste væsener med et forhold til deres egen fremtid, hvilket gør det mere problematisk at gribe ind i deres livsudfoldelse.⁸ En stor del af diskussionen om etisk status går i øvrigt netop på, om grupper af individer kan siges at have forskelle i egenskaber, der må betragtes som så etisk relevante, at individer fra to forskellige grupper må anses for at have forskellig etisk status.

Den ovenstående definition af begrebet etisk status svarer til den, der normalt gives i litteraturen om emnet.⁹ Men det er væsentligt at være opmærksom på, at definitionen ikke er fuldt forenelig med *alle* opfattelser af, hvad etik overhovedet er for noget. Dette skyldes først og fremmest, at definitionen baserer sig på en forståelse af etik, der rummer visse individualistiske elementer. Ud fra definitionen er forpligtelser således noget, man har over for enkelte individer, og som begrundes ud fra de egenskaber, det enkelte individ har. Men hvis man i stedet for eksempel mener, at forpligtelser udspringer af den forbundethed og det engagement, den etiske aktør har i forhold til et andet menneske eller dyr, er den forståelse af etik, der knytter sig til den anførte definition af begrebet etisk status, i bedste fald mangelfuld. Forpligtelser udspringer i så fald af konkrete relationer og ikke af træk ved det enkelte individ.

---

8 Se for eksempel Peter Singer, *Practical Ethics*, Cambridge University Press, 1993.

9 For tilsvarende definitioner se for eksempel Mary Anne Warren, *Moral Status*, Oxford University Press, 1997; Bonnie Steinbock, *Life Before Birth*, Oxford University Press, 1992; eller Karsten K. Jensen & Svend Andersen (red.), *Bioetik*, Rosinante, 1999.

FOSTERANLÆGS ETISKE STATUS

Et væsentligt spørgsmål i forbindelse med mange af de teknologier, der er udviklet eller under udvikling på sundhedsområdet, er, hvilken etisk status fosteranlæg har. Hvordan spørgsmålet besvares, er af stor betydning for, hvordan en række behandlingsmuligheder og forskningsprojekter etisk set skal vurderes. Anses fosteranlægget for eksempel for at have samme etiske status som et voksent menneske, forekommer det uden videre uacceptabelt at udvikle og anvende det til forskning eller behandling, da destruktion af et fosteranlæg må betragtes som aflivning. Anses fosteranlægget derimod for ikke at have etisk status overhovedet, er der i princippet intet etisk problem ved at bruge det til stort set hvad som helst.

DEN LIVSBEVARENDE OPFATTELSE

Med udgangspunkt i det, der kaldes *den livsbevarende opfattelse*¹⁰, skal nogle af hovedtrækkene i de seneste årtiers filosofiske diskussion af fosteranlæggets etiske status diskuteres. Det skal med det samme siges, at der på ingen måde er tale om en afsluttet diskussion. Tværtimod synes der at være tale om en problemstilling, det bliver vanskeligt at opnå enighed om. Dette hænger blandt andet sammen med, at ingen af de mulige opfattelser kan gives en udtømmende og modsætningsfri begrundelse for fosteranlæggets etiske status.

Den livsbevarende opfattelse går ud på, at et menneskeligt individ opnår fuld etisk status fra og med befrugtningen, således at der ikke i forbindelse med en etisk vurdering bør skelnes mellem fosteranlægget og det fuldt udviklede menneske. Som nævnt er enhver form for destruktion af fosteranlæg derfor at betragte som aflivning.

Opfattelsen begrundes normalt med to sammenhængende ræsonnementer. For det første anføres det, at allerede det befrugtede æg af rent biologiske grunde må betragtes som et menneske, eftersom det rummer alle de informationer, der skal til, for at udviklingen til voksent individ kan gennemføres. Der tilføjes ikke det befrugtede æg kvalitativt nye informationer i forbindelse med udviklingen, da det befrugtede æg allerede rummer de 23 par af kromosomer, der går igen i alle cellerne i det voksne individ (jævnfør 1. baggrundskapitel). I

---

10 Udtrykket "den livsbevarende opfattelse" er en oversættelse af "The conservative position", som er den normale betegnelse i den engelsksprogede litteratur. "Conservative" kan blandt andet oversættes til "bevare".

den forstand er det befrugtede æg altså et selvudviklende væsen, som af sig selv er i stand til at danne alle de organer og alt det væv, som et voksent menneske er sammensat af.

Den livsbevarende opfattelses anden antagelse er, at ingen af de forandringer, der foregår under udviklingen fra befrugtet æg til voksent menneske, har en sådan karakter, at de retfærdiggør en ændring af individets etiske status. For om ingen af de enkelte udviklinger kan man meningsfuldt sige, at *før* udviklingen fandt sted, var der ikke tale om et egentligt menneske, men det er der *nu*, hvor ændringen har indfundet sig. Antagelsen er naturligvis ikke, at der ikke finder en udvikling sted. Idéen er i stedet, at udviklingen foregår kontinuerligt, og at intet enkelt trin i udviklingen er etisk betydningsfuldt i den forstand, at det markerer overgangen fra ikke at være menneske til at være menneske. Netop derfor må det befrugtede æg nødvendigvis have fuld etisk status allerede ved befrugtningen. Der kan ikke argumenteres for, at det i nogen relevant forstand skulle være mindre menneske på dette tidspunkt end senere i udviklingsforløbet.

Den livsbevarende opfattelse er her beskrevet meget kortfattet, men den kan udbygges med mere detaljerede analyser af, hvorfor bestemte udviklinger ikke kan retfærdiggøre en ændret opfattelse af fosteranlæggets eller fosterets etiske status. For eksempel vil tilhængere af opfattelsen typisk argumentere for, at det ikke gør nogen forskel, om fosteret er levedygtigt uden for kvindens livmoder eller ej. At fosteret ikke er levedygtigt indebærer ganske vist, at det er afhængigt af kvinden i forhold til sin fortsatte overlevelse. Men for tilhængerne af opfattelsen betyder dette ikke, at fosteret ikke kan betragtes som et væsen med en selvstændig eksistens, der har etisk status uafhængigt af moderen. Afhængigheden har således ikke i sig selv nogen betydning for, hvilken etisk status fosteret har. Derimod kan den pålægge kvinden nogle særlige forpligtelser, fordi fosteret er ekstra sårbart.

Den livsbevarende opfattelse kan kritiseres på mange forskellige måder, og i det følgende fremstilles nogle af de væsentligste kritikpunkter. I forlængelse heraf fremstilles samtidig de centrale modpositioner, der er blevet udviklet gennem de seneste årtier. Disse modpositioner er gennemgående mindre kritiske i forhold til at anvende fosteranlæg til forskning og behandling end den livsbevarende opfattelse.

KRITIK AF DEN LIVSBEVARENDE OPFATTELSE

*Kritikken af speciesisme*¹¹: Diskussionerne om etisk status tog en ny drejning i løbet af 1980'erne, hvor flere debattører gjorde opmærksom på, at dette delvist at *fraskrive* en gruppe etisk status historisk set havde været brugt som et effektivt undertrykkelsesmiddel, blandt andet over for kvinder og etniske minoriteter. En sådan form for undertrykkelse anser de fleste i dag for at være et ideologisk betinget magtmiddel, men ifølge nogle af debattørerne kunne den første antagelse i den livsbevarende opfattelse, nemlig at dette at være menneske i sig selv giver adgangsbillet til at have en høj etisk status, underkastes en tilsvarende kritik. Nogle anså således antagelsen for at være lige så ubegrundet som racisme:

Når der er interesse modsætninger mellem racer, tilsidesætter racister lighedsprincippet ved at lægge mest vægt på de interesser, medlemmerne af deres egen gruppe har. På samme måde lægger de personer, jeg vil kalde speciesister, mest vægt på de interesser, medlemmerne af deres egen art har, når der er interesse modsætninger mellem arter.¹²

Ifølge tilhængerne af synspunktet kan det derfor ikke allerede i udgangspunktet tages for givet, at det enkelte menneske i kraft af sit medlemskab af *Homo Sapiens* har en bestemt etisk status. Dette må afgøres på en anden måde, for eksempel ved at vurdere, hvilke etisk set relevante egenskaber medlemmerne af de enkelte arter har. I det følgende beskrives i forlængelse af denne indvending to forskellige bud på, hvad det overhovedet er, der giver adgangsbillet til at have etisk status.

INTERESSEOPFATTELSEN

Interesseopfattelsen af etisk status: Ud fra interesseopfattelsen er en minimumsbetingelse for, at et individ kan have etisk status, at det har eller kan have interesser. Ifølge tilhængerne af synspunktet har ting, planter eller lave-restående dyr derfor ingen etisk status, mens højerestående dyr og mennesker normalt har i det mindste en vis etisk status.

11 Udtrykket *speciesisme* stammer fra engelsk (*species* = art) og betegner det forhold, at en art giver sig selv en særposition i forhold til andre arter. Da udtrykket er vanskeligt at oversætte til dansk, vil det blive bibeholdt i teksten.

12 Peter Singer, *Practical Ethics*, Cambridge University Press, 1993, s. 58 (Det Ethiske Råds oversættelse).

Udgangspunktet for opfattelsen er, at de forpligtelser, der udspringer af, at et individ har etisk status, pr. definition er forpligtelser over for netop dette individ. Hvis der skal tages hensyn til et individ på grund af forpligtelser over for andre end individet selv, er det derfor ikke det individ, der udvises hensyn over for, der har etisk status. Forpligtelserne er i stedet begrundet i et andet individs etiske status. Man kan i så fald tale om, at det førstnævnte individ har en *afledt* etisk status. Et muligt eksempel kunne være, at det ikke er af hensyn til *planterne*, at man skal vande ordentligt hos naboen, mens han er på ferie. ”Hensynet” til planterne er afledt af, at man respekterer nabovens ønske om at holde planterne i live og af den grund er forpligtet til at vande dem.¹³

Når et individ kun kan have etisk status, hvis der skal vises hensyn til individet selv, ligger interesseopfattelsen af etisk status ifølge tilhængerne af synspunktet lige for. For hvorfor skulle man tage hensyn til et individ, der ikke har nogen interesser? For et sådant individ er det jo ligegyldigt, hvordan det bliver behandlet. For eksempel kan det være det samme for kartoffelplanten selv, om den bliver gravet op eller ej. Der er så at sige ikke noget på spil for den, selv om det er den, handlingen er rettet mod.

At det for nogle væsener er ligegyldigt, hvordan de bliver behandlet, hænger ifølge tilhængerne af interesseopfattelsen snævert sammen med, at disse væsener ikke har nogen som helst form for mentale oplevelser og altså ikke er i besiddelse af bevidsthed. Minimumskravet for at have interesser er altså at have mentale oplevelser, men væsener med bevidsthed *har* ifølge tilhængerne også interesser, fordi de mentale oplevelser kan være enten behagelige eller lidelsesfulde. For eksempel har en hund en interesse i at undgå smerte, og netop evnen til at have forskellige typer af bevidsthedsmæssige oplevelser er det, der giver en hund en vis etisk status. Det er ikke ligegyldigt for den, hvordan den bliver behandlet.

Interesseopfattelsen af etisk status fører i sin mest radikale udlægning til, at fosteranlæg ikke har nogen etisk status overhovedet, i det mindste ikke før de har udviklet evnen til at føle smerte. Før dette tidspunkt er det uden betydning

---

13 Sammenhængen mellem behandlingen af fosteranlæg og afledte former for etisk status diskuteres senere i kapitlet. Se Carson Strong: ”The Moral Status of Preembryos, Embryos, Fetuses, and Infants”; *The Journal of Medicine and Philosophy* 22:457-478, 1997, for en nærmere beskrivelse af begrebet *afledt etisk status*.

for *dem*, hvordan de behandles, og i udgangspunktet er det derfor uproblematisk at benytte dem til forskning eller behandling. Ifølge denne radikale udlægning skal den status, fosteranlægget opnår i kraft af evnen til at have mentale oplevelser, som for eksempel smerte, dog ikke overdrives. På dette tidlige tidspunkt i udviklingen er fosteranlæggets bevidsthed ikke mere udviklet end de fleste dyr, og dets etiske status er derfor tilsvarende lav. Dette gælder ifølge fortalerne for det radikale synspunkt for en længere periode af dets udvikling, og den australske filosof Peter Singer har endog fremført det synspunkt, at det mest af alt er hensynet til forældrene, der gør det mere problematisk at ihjelslå mindre børn end dyr:

Børn er sansende væsener, som ikke er hverken rationelle eller selvbevidste. Betragter vi derfor børnene selv, uden at tage hensyn til forældrenes opfattelse, må de principper, der gælder for ihjelslåning af dyr, der er sansende, men hverken rationelle eller selvbevidste, også gælde i det tilfælde. Dette skyldes, at børnenes art ikke er af betydning for deres etiske status.¹⁴

Synspunktet er yderst provokerende, og nogle af de indvendinger, der kan fremføres imod det, vil blive fremstillet i det følgende. Forinden skal en bestemt opfattelse af, hvad der giver adgangsbillet til at have *fuld* etisk status, dog fremstilles.

PERSONTEORIEN

Personteorien angående etisk status: Personteorien angående etisk status tager til efterretning, at man ikke kan give mennesket en særstatus, alene fordi det tilhører en bestemt art. Men tilhængerne af teorien argumenterer ikke desto mindre for, at mennesket faktisk *har* en særstatus på grund af de egenskaber, der knytter sig til at være et menneske i betydningen *en person*. Ifølge teorien har personer således flere etisk set betydningsfulde egenskaber eller færdigheder, som ingen andre kendte væsener har. En af disse egenskaber er *selvbevidsthed*, som blandt andet gør det muligt for en person at forholde sig til sin egen dødelighed, herunder at frygte døden og ønske at leve videre så længe som muligt. Med udgangspunkt i selvbevidstheden er det også muligt for en

---

14 Peter Singer, *Practical Ethics*, Cambridge University Press, 1993, s. 183 (Det Etiske Råds oversættelse).

person at have *fremadrettede livsplaner*, dvs. planer og projekter, personen har til hensigt at indfri i fremtiden, og som skaber ønsker og forhåbninger til fremtiden. Endelig har personer også en *rationalitet*, som gør det muligt at bygge tilværelsen op omkring selvvalgte værdier, herunder også moralske værdier. Af den grund er personers interesser langt mere komplicerede og nuancerede, end tilfældet er for dyr, som først og fremmest har en interesse i at være i en lystbetonet eller behagelig tilstand og at undgå smerte og andet ubehag.

Tilhængere af personteorien vil mene, at tilstedeværelsen af de beskrevne egenskaber hos et menneske kan retfærdiggøre, at mennesket har en anden og højere status end for eksempel dyr. Egenskaberne nødvendiggør ganske enkelt, at der udvises et større hensyn over for personer. Eksempelvis er det mere problematisk at slå personer ihjel, fordi de har fremadrettede målsætninger og forhåbninger. Der er også grund til at respektere personers selvbestemmelse, mens dette ikke i samme forstand er tilfældet for dyr. For de fleste personer er det nemlig en betingelse for at få et vellykket liv, at de kan leve det i overensstemmelse med værdier, de selv kan stå inde for.

Det er omdiskuteret, om personteorien har nogen betydning for, hvilken etisk status fosteranlæg har. Én opfattelse er, at personteorien ikke har nogen betydning for fosteranlæggets etiske status, fordi fosteranlægget ikke i nogen som helst relevant forstand er en person. Et fosteranlæg har således hverken selvbevidsthed, fremadrettede målsætninger eller noget, der kan betegnes som rationel formåen. Hvis et fosteranlæg har etisk status, er det altså ud fra denne betragtning ikke, fordi det er en person. Det må i så fald skyldes andre faktorer.

En anden opfattelse af sammenhængen mellem personteorien og fosteranlæggets etiske status er, at potentialet til at blive en person ikke er uden betydning for fosteranlæggets etiske status. Nogle vil således hævde, at fosteranlægget faktisk *har* samme etiske status som en person alene i kraft af dette potentiale. At fosteranlægget overhovedet tilhører den kategori af væsener, der har *anlæg* for at udvikle selvbevidsthed, fremadrettede livsplaner og rationalitet anses altså i sig selv for at være tilstrækkeligt til, at det har samme etiske status som det fuldt udviklede individ.

Gyldigheden af dette såkaldte *potentialitetsargument* er meget omdiskuteret. Nogle er af den opfattelse, at det er helt ugyldigt, fordi potentialet ikke i sig selv

er en etisk set relevant egenskab ved fosteranlægget. For eksempel anfører John Harris følgende:

... den kendsgerning, at noget kan blive til X (endda selv om det uundgåeligt bliver til X, hvilket langt fra er sikkert med det befrugtede æg og det voksne menneske) er ikke nogen god begrundelse for at behandle det, som om det allerede nu var X. Det er uundgåeligt, at vi alle dør. Men jeg går ud fra, at dette er en dårlig begrundelse for allerede nu at behandle os, som om vi var døde.¹⁵

Ifølge John Harris kan et menneske derfor først opnå den etiske status, der knytter sig til at være en person, når det faktisk har udviklet de egenskaber, der karakteriserer en person.

En mellemposition til de to forudgående opfattelser er, at fosteranlægget har en vis etisk status, eftersom det udgør startpunktet for hele udviklingen til et fuldtudviklet individ og i den forstand er at betragte *som* menneske. På den anden side har det dog ikke samme status og værdi som et fuldtudviklet menneske. Derfor har det heller ikke samme krav på beskyttelse som et voksent individ. Som minimum har fosteranlægget således krav på at blive behandlet med en vis respekt, men hvad dette indebærer kan diskuteres. En mulig opfattelse er, at det i nogle tilfælde lader sig gøre at udvise den fornødne respekt, selv om fosteranlægget anvendes til for eksempel forskning og altså i sidste ende destrueres. Respekten må så blot demonstreres på andre måder end ved at bevare fosteranlæggets liv, for eksempel ved at undgå destruktion af flere fosteranlæg end nødvendigt eller ved at skille sig af med dem på en måde, der anerkender deres status.¹⁶ I den forstand er det aldrig ligegyldigt, hvordan fosteranlæg behandles. Destruktionen af fosteranlæg må for eksempel aldrig betragtes som en trivialitet. At fratage fosteranlægget muligheden for at udvikle sig videre til et menneske er aldrig uproblematisk, da også det tidlige menneskeliv har etisk status og værdi.

---

15 John Harris: *The Value of Life*, Routledge 1985, s. 11 (Det Ethiske Råds oversættelse).

16 Se f.eks. Meyer & Nelson (2001).

DEN GRADUALISTISKE OPFATTELSE

Den gradualistiske opfattelse: Den beskrevne mellemposition fører let frem til det, man kalder den gradualistiske opfattelse. Ifølge denne opfattelse kan man ikke give et entydigt svar på, hvornår i udviklingen fra befrugtet æg til fuldt udviklet menneske et menneskeligt individ opnår fuldgyltig etisk status. I stedet må fosterudviklingen betragtes som en proces, hvor individet opnår større og større moralsk værdi og status i kraft af de forandringer, der finder sted undervejs. Nogle vil mene, at tilvæksten i etisk status forløber som en kontinuerlig eller lineær proces. Andre vil hævde, at nogle udviklinger er særligt afgørende for tilvæksten i etisk status, så der snarere er tale om en trinvis tilvækst. Relevante udviklinger kunne være de ovenfor beskrevne, nemlig at fosteranlægget hen ad vejen først udvikler evnen til at have mentale oplevelser og siden både rationalitet, selvbevidsthed og evnen til at have fremadrettede livsplaner. Andre udviklinger, som også kunne tillægges betydning i forhold til tilvæksten i etisk status, kunne for eksempel være, at det befrugtede æg sætter sig fast i livmoderen, at neuralfuren dannes, at fosteret er levedygtigt uden for livmoderen, eller at barnet er født.

Den gradualistiske opfattelse af fosteranlæggets etiske status indebærer, at det i udgangspunktet ofte vil være et åbent spørgsmål, om det er etisk acceptabelt at anvende fosteranlægget til forskning eller behandling i en given sammenhæng. Dette skyldes, at en række af de etiske principper, der mere eller mindre betingelsesløst skal overholdes, når der er fuldt udviklede individer involveret, ikke har samme absolutte karakter i forbindelse med fosteranlæg. Om princippet skal overholdes afhænger i så fald for det første af, hvor høj etisk status, fosteranlægget på det givne tidspunkt anses for at have. Og for det andet afhænger det af, om der kan opnås så store fordele ved at gøre brug af fosteranlægget, at disse fordele også ud fra en etisk betragtning må siges at udkonkurrere hensynet til fosteranlægget. For den gradualistiske opfattelse vil der således være tale om en *afvejning* af forskellige etiske hensyn, idet det dog ofte er vanskeligt at sige noget nærmere om, hvordan afvejningen skal foretages. Det vil være som at sammenligne æbler med pærer. Et eksempel kunne være den afvejning, en gradualist må gøre sig i forbindelse med en stillingtagen til abort. På den ene side taler det imod at udføre abort, at princippet om menneskelivets ukrænkelighed herved tilsidesættes. Dette er dog ikke noget endegyldigt argument for at være imod abort, da princippet i den givne situation ikke skal overholdes betingelsesløst. På den anden side taler hensynet til

kvinden og kvindens selvbestemmelse for at acceptere abort, især hvis kvinden er i en situation, hvor hun under alle omstændigheder ville have svært ved at tage sig af barnet. Med udgangspunkt i den gradualistiske opfattelse kan man ikke uden videre sige noget om, hvordan de nævnte hensyn skal afvejes i forhold til hinanden. Det eneste, man med bestemthed kan sige, er, at det er mere problematisk at udføre abort jo ældre og mere udviklet fosteranlægget eller fosteret er.

AFLEDT ETISK STATUS

Som det fremgår af det forudgående, er der ikke enighed om, hvorvidt fosteranlægget har etisk status alene i kraft af sit potentiale til at blive til et fuldt udviklet menneske. Men det skal nævnes, at fosteranlæggets potentiale til at blive til et fuldt udviklet menneske også kan anføres som begrundelse for at tilskrive det en *afledt* etisk status. Et væsentligt argument i den sammenhæng er, at stort set ingen mennesker faktisk udfører deres etiske handlinger på baggrund af detaljerede overvejelser over, hvilke specifikke træk ved en given situation der kan retfærdiggøre en bestemt handling. Ethiske handlinger udføres derimod i langt de fleste tilfælde, fordi de er i overensstemmelse med et meget generelt formuleret etisk princip, som for eksempel princippet om menneskelivets ukrænkelighed eller princippet om at respektere menneskets værdighed. Det er imidlertid ikke det enkelte menneske, der selv opfinder eller udvikler sådanne principper. Principperne er i stedet indlejrede i kulturen og former tilsammen en slags fælles etisk kode, som medlemmerne af den givne kultur henholder sig til og benytter som udgangspunkt for deres etiske overvejelser og handlinger.

Hvis etiske handlinger fortrinsvis udføres på baggrund af fælles og meget generelle etiske principper, så er det muligt at argumentere for, at man på længere sigt kan underminere såvel principperne som den etiske kode i sin helhed ved på væsentlige punkter at afvige fra de eksisterende principper. Ved at afvige fra dem i enkelte situationer, gør man dem mindre absolutte og dermed åbne for fortolkninger og nuanceringer, hvilket i sidste ende kan udhule deres anvendelighed og fratage dem deres autoritet. Man kan hævde, at dette netop er, hvad der sker, hvis man fraskriver fosteranlægget etisk status. Herved er man på vej til at udhule de allerede nævnte principper om menneskelivets ukrænkelighed og respekten for menneskets værdighed, netop fordi deres generelle anvendelighed benægtes. Det næste kunne derfor være, at demente,

evnesvage og i sidste ende børn også blev frakendt etisk status etc. Den mere gennemgribende underminering af principperne, som kunne være resultatet af et sådant forløb, udgør et argument for under alle omstændigheder at tilskrive fosteranlæg en vis etisk status. Men der ville i så fald være tale om en *afledt* etisk status. Tilskrivningen ville ud fra denne måde at tænke på finde sted for at værne om fundamentale principper, hvis eksistens udgør en forudsætning for, at vores demokrati og vores almindelige omgang med hinanden også på længere sigt kan udfolde sig på en etisk acceptabel måde.

I det ovenstående argument er det muligheden for at bevare bestemte etiske principper, der udgør den primære begrundelse for at tilskrive fosteranlægget en etisk status. Fosteranlæggets *egenskaber* udgør således ikke den væsentligste begrundelse herfor. Der kan opstilles flere andre argumenter af samme *type*, dvs. argumenter, hvor det ikke er fosteranlæggets egenskaber, der udgør den eneste eller den væsentligste begrundelse for at tilskrive etisk status. I det følgende gives der en kortfattet præsentation af argumentet om sociale roller, der også er et sådant argument.

SOCIALE ROLLER

Argumentet om sociale roller: Argumentet om sociale roller går ud på, at et givent individ ikke kun har etisk status i kraft af dets iboende egenskaber. Det opnår også i det mindste en del af denne status ved at indgå i *relationer* til andre, som omfatter individet med sympati og omsorg og anerkender den sociale rolle, det spiller. En betingelse for denne anerkendelse vil som oftest være, at der er tale om en *gensidig* relation, hvor begge parter spiller en rolle og udviser et vist hensyn i forhold til hinanden. Men der behøver ikke at være tale om en *jævnbyrdig* relation, hvor parterne yder lige meget. Det kan altså udmærket være en relation mellem en voksen og et barn eller mellem et menneske og et kæledyr. Men karakteren af relationen er naturligvis ikke uden betydning for, hvilken etisk status, tilknytningen resulterer i. Barnet har således en højere etisk status end kæledyret, fordi tilknytningen og gensidigheden er eller potentielt set kan blive størst her.

På baggrund af argumentet om sociale roller er et muligt udgangspunkt for at tale om etisk status altså de nære relationer baseret på omsorg og sympati. Men det er væsentligt at bemærke, at opfattelsen ikke benægter muligheden af, at man kan tilskrive etisk status gennem en slags analogislutning, hvor det

er et andet individs *potentiale* for at indgå i en relation, der danner baggrund for tilskrivningen. Opfattelsen udelukker derfor ikke, at alle mennesker tilskrives et vist minimum af etisk status alene i kraft af dette *potentiale*.

Det er mest nærliggende at fortolke argumentet om sociale roller sådan, at det fører frem til en gradualistisk opfattelse af fosteranlæggets etiske status. Dette hænger sammen med, at fosteranlægget normalt omfattes med stigende sympati og omsorg i løbet af dets udvikling, blandt andet fordi det bliver en del af kvindens fremtidsplaner og selvforståelse. Desuden bliver det i stadig højere grad i stand til at påtage sig en slags social rolle, hvor det reagerer på kvindens handlinger, til at begynde med for eksempel ved at sparke eller rotere. Det må samtidig antages, at fosteranlægget allerede i udgangspunktet har en forholdsvis høj etisk status i kraft af dets *potentiale* for at udvikle relationer og tilknytninger. Det skal dog bemærkes, at det ikke er ganske klart, hvilken etisk status fosteranlægget har ud fra argumentet om sociale roller. Dette hænger blandt andet sammen med, at ikke alle kvinder har samme forhold til fosteranlæg. Det er derfor et åbent spørgsmål, om et givent fosteranlæg har en lavere etisk status end de fleste andre fosteranlæg, hvis det ikke er omfattet af sympati eller er en del af kvindens fremtidsplaner.

UTILITARISME

Som afslutning på diskussionen om etisk status skal det nævnes, at ikke alle etiske teorier giver det enkelte individ nogen sikkerhed for at blive behandlet på en respektfuld eller hensynsfuld måde, selv om individet ud fra teorien har en vis etisk status. Dette gælder i særdeleshed for den *utilitaristiske* teori, som i korte træk siger, at den etiske set rigtige handling er den, der samlet betragtet har de bedste konsekvenser, dvs. skaber mest livskvalitet eller nytte for de involverede. På baggrund af teorien kan man udmærket tale om, at et fosteranlæg har eller kan have en slags afledt etisk status. For det første *har* det en afledt etisk status, fordi det har mulighed for at udvikle sig til et menneske med et vellykket liv og en deraf følgende høj livskvalitet, hvilket taler for at tage hensyn til det og sikre dets udviklingsmuligheder. Og for det andet *kan* fosteranlægget have en afledt etisk status, fordi andre kan have en interesse i, at der tages hensyn til det. For eksempel kan forældreparret have et ønske om at få et barn, eller de kan foretrække, at et overskydende befrugtet æg fra en kunstig befrugtning behandles ikke benyttes til forskning, selv om de ikke selv ønsker at gøre brug af det.

Men selv om et fosteranlæg på de beskrevne måder kan have en afledt etisk status, er det på baggrund af den utilitaristiske teori altid et åbent spørgsmål, om og i givet fald hvilke forpligtelser man har over for det. Dette skyldes, at man under alle omstændigheder skal behandle fosteranlægget på den måde, *der samlet betragtet* har de bedste konsekvenser. Hvis et forældrepar for eksempel vurderer, at det vil have væsentlige negative konsekvenser for resten af familien at få et barn til, er der ud fra den utilitaristiske teori således intet til hinder for, at de vælger at afslutte kvindens svangerskab med en abort. Tværtimod kan man på baggrund af teorien argumentere for, at de i nogle tilfælde ligefrem er *forpligtede* til at gøre det. Tilsvarende ville der ud fra teorien ikke være noget problem i, at et forældrepar i forbindelse med et behandlingsforløb fik befrugtet flere æg, end de ønskede at gøre brug af, hvis formålet hermed var at donere æg til nyttig forskning. Igen kunne man ud fra teorien argumentere for, at de i nogle tilfælde nærmest ville være forpligtede til at gøre det. For utilitarismen afhænger en handling etiske værdi jo netop altid af, om handlingen ud fra en samlet vurdering har gode eller dårlige konsekvenser.

Den utilitaristiske teori er blot et blandt mange mulige eksempler på, at begrebet *etisk status* ikke kan stå alene. Det skal som oftest forstås inden for rammerne af en mere samlet etisk teori. Selv om alle anerkender, at et individ har fuld etisk status, afslutter dette derfor sjældent den etiske diskussion. Et efterfølgende spørgsmål vil i mange tilfælde være, hvilke konkrete forpligtelser individets etiske status giver anledning til i den specifikke situation.

Beskrivelse af tre religioners opfattelser af menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status

3

BAGGRUNDS
KAPITEL

SOM DET ER FREMGÅET tidligere i denne redegørelse, kan viden om embryologi ikke skabe enighed med hensyn til svar på spørgsmålene om, hvornår menneskeligt liv begynder, og hvilken etisk status et fosteranlæg eller et foster har. Ligeledes er det fremgået af baggrundsartiklen om forskellige filosofiske retningers bidrag til at besvare spørgsmålene, at heller ikke filosofferne kan "levere varen". Derfor er det måske ikke så overraskende, at mange mennesker vender sig i retning af religionerne og deres svar. Men også her vil man lede forgæves efter enighed. De forskellige religioner har forskellige religiøst og eksistentielt funderede begrundelser (eventuelt i kombination med biologiske begrundelser) for at tillægge et fosteranlæg etisk status på et givent tidspunkt.

I det følgende skal nærmere redegøres for tre hovedreligioners opfattelser af spørgsmålene om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. De tre religioner, der er valgt, er hhv. kristendom, jødedom og islam. Indledningsvis skal det pointeres, at det naturligvis ikke er muligt koncist og udtømmende at beskrive de store religioners holdninger til spørgsmålene om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Inden for alle trosamfund brydes synspunkterne i en stadig teologisk debat. De eksempler på synspunkter, der er beskrevet nedenfor, er repræsentative for mange troende inden for det givne trossamfund, men ikke for den samlede gruppe af troende kristne, jøder eller muslimer - ej heller for kristendommen, jødedommen eller islam som sådan. I realiteten kan man inden for hver enkelt religion se flere forskellige overbevisninger vedrørende tidspunktet for menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status.

Det er dog væsentligt at være opmærksom på, at ikke enhver overbevisning nødvendigvis er teologisk begrundet. I nærværende kapitel er det de teologisk begrundede overbevisninger, der er i fokus.

RELIGIØST BETINGEDE DEFINITIONER AF MENNESKELIGT LIVS BEGYNDELSE

KRISTENDOM

I dag findes der over 25.000 kristne kirker og trosretninger og over 2 milliarder mennesker, der på den ene eller anden måde definerer sig som kristne. Man kan derfor ikke tale om en entydig kristen troslære, men nok om en grundlæggende fælles tro og om elementer i læren, som er fælles for flere trosretninger.

Den romerskkatolske kirke er med sin 1 milliard medlemmer det største trosamfund i verden. Den er også det kristne trossamfund, der mest indgående har beskæftiget sig med spørgsmålet om livets begyndelse, og med mange af de afledte bioetiske spørgsmål, for eksempel reproduktiv og terapeutisk kloning. Det har i århundreder været pavens opgave at klarlægge de etiske normer inden for rammerne af et kompliceret samspil med de katolske biskopper, herunder i forbindelse med kirkemøder. Denne praksis vidner om, at den katolske kirke er en hierarkisk opbygget organisation, hvor paven på denne baggrund har til opgave at fremlægge, hvad der er kirkens troslære.

Ifølge den katolske lære om tro og moral er svaret enkelt: Livet begynder ved undfangelsen og uskyldigt liv er ukrænkeligt. Kirkens såkaldte troslærekongregation, som er et organ, der bistår paven, har i 1987 udsendt et dokument med titlen *Donum Vitae* ("Livets Gave"). Heri gengives troslærens svar på forskellige spørgsmål, der har at gøre med livets begyndelse, og det anføres, at mennesket helt fra undfangelsen skal respekteres og behandles som en person:

Mennesket skal fra undfangelsen respekteres og behandles som en person; og derfor skal fra det samme øjeblik hans rettigheder som person anerkendes, blandt hvilke som den første er ethvert uskyldigt menneskes ukrænkelige ret til livet.¹⁷

---

17 Det Ethiske Råds oversættelse af *Donum Vitae*, afsnit I,1: "The human being is to be respected and treated as a person from the moment of conception; and therefore from that same moment his rights as a person must be recognized, among which in the first place is the inviolable right of every innocent human being to life."

Konkret betyder dette synspunkt, at provokeret abort betragtes som en synd. Det samme gælder forskning i fosteranlæg, der forudsætter at fosteranlægget går til grunde. Læren er begrundet i, at Gud har skabt mennesket. Mennesket er skabt i Guds billede, og dets liv er derfor helligt:

Fra undfangelsen skal ethvert menneskes liv respekteres på en absolut måde, fordi mennesket er den eneste skabning på jorden, som Gud har "ønsket for sig selv", og hvert menneskes spirituelle sjæl er "umiddelbart skabt" af Gud; menneskets hele væren bærer billedet af Skaberen. Menneskeligt liv er helligt, fordi det fra begyndelsen involverer "Guds kreative medvirken", og det forbliver for altid i et særligt forhold til Skaberen, som er dets eneste endemål.¹⁸

Tilsvarende autoritative fremstillinger af den katolske troslære finder man i "Den Katolske Kirkes Katekismus" (1995) og i hyrdebrev og udtalelser fra alle paver i nyere tid.

Med denne teologiske opfattelse ligger den katolske kirke på linje med andre kristne kirkesamfund, der ligeledes har den overbevisning, at livet begynder ved undfangelsen, og at et fosteranlæg er en person med samme ret til livet som det fødte barn. For eksempel den amerikanske Southern Baptist Convention, som helt kort formulerer det således: "Menneskelige embryoner er de mindste mennesker".¹⁹

Ligesom inden for andre kristne kirkesamfund foregår der også i den katolske kirke en fagteologisk debat, hvor synspunkterne brydes mellem forskellige skoler og opfattelser. Denne debat handler i særlig grad om, hvorvidt det er tilfældigt eller ej at afveje respekten for det ufødte liv i forhold til andre hensyn.

---

18 Det Ethiske Råds oversættelse af *Donum Vitae*, Introduction, afsnit 5: "From the moment of conception, the life of every human being is to be respected in an absolute way because man is the only creature on earth that God has "wished for himself" and the spiritual soul of each man is "immediately created" by God; his whole being bears the image of the Creator. Human life is sacred because from its beginning it involves "the creative action of God" and it remains forever in a special relationship with the Creator, who is its sole end."

19 "Human embryos are the tiniest of human beings." Kilde: Religion and Ethics News Weekly, <http://www.pbs.org/wnet/religionandethics/week448/perspectives.html>

Kan for eksempel hensynet til syge mennesker, der muligvis kan hjælpes gennem forskning på fosteranlæg, veje så tungt, at det er tilladeligt at udføre en sådan forskning, selv om den forudsætter tilintetgørelse af fosteranlæg? Desuden drejer debatten sig om selve spørgsmålet om, hvornår et begyndende menneskeliv opnår fuld menneskelig status, det vil sige spørgsmålet om fosteranlægs etiske status, som der blandt katolske teologer er forskellige svar på.

Den fagteologiske debat, der omfatter både pro- og contrasynspunkter, har imidlertid ikke ført til nogen ændret lære i den katolske kirke, som fortsat bekræfter den forståelse, der er refereret ovenfor, og som blandt andet Det Andet Vatikankoncil (kirkemøde i midten af 1960'erne) lagde frem.

Når det kommer til den måde, hvorpå den ene milliard katolikker praktiserer deres tro på, vil man dog utvivlsomt finde, at det er meget forskelligt, i hvilken udstrækning kirkens troslære slår igennem i det enkelte menneskes dispositioner. I så henseende adskiller forholdene inden for den katolske kirke sig næppe fra, hvad der gælder for andre trosretninger og religioner, nemlig at der kan være betydelige forskelle mellem den forkyndte lære og det levede liv. En del af den fagteologiske debat inden for den katolske kirke, der er refereret ovenfor, kan ses som et forsøg på i en balancegang netop mellem den forkyndte lære og det levede liv, at gøre kirkens lære til genstand for genfortolkninger, der gør den meningsfuld for nye generationer af troende og i en verden med nye teknologiske muligheder²⁰.

DEN LUTHERANSKE POSITION

Inden for den lutheranske kirke er der ikke på samme måde som inden for den katolske kirke et dogme - en overordnet kirkens troslære. En lutheraner henviser i sin argumentation ikke til et dogme, og der kan ikke peges på bestemte skriftsteder, hvor der tales om fostre, og hvor Gud har åbenbaret sig. Ifølge den lutherske udgave af kristendommen er den eneste måde, hvorpå Gud har åbenbaret sig, når det gælder etiske spørgsmål, det absolutte krav om, at vi skal tage vare på liv. Men *hvordan* vi skal opfylde dette absolutte krav, det har Gud ikke åbenbaret noget om. Det skal vi selv finde ud af, mener lutheraneren. Det er det enkelte menneskes frihed og ansvar selv at finde ud af, hvordan vi bedst opfylder det absolutte krav om kærlighed til livet.

---

20 Jensen, Tim og Mikael Rothstein. *Etikken og religionerne*. Aschehoug 1998:9-10

Denne opfattelse har rod i reformationen, hvor der blev gjort oprør mod pavekirken og de katolske institutioner, som reformatorerne mente havde tiltaget sig en uretmæssig stor magt ved at optræde som forbindelsesled mellem det enkelte menneske og Gud. For lutheraneren er det *personlige* gudsforhold bærende for troen. Og man kan sige, at der med det personliggjorte gudsforhold også følger en personliggjort kristen etik.

Lektor, dr.theol. Jakob Wolf, Københavns Universitet, kunne fungere som eksempel på en kristen med lutheransk observation. Wolf har for Det Etske Råd holdt et oplæg om fosteranlægs etiske status, hvor han udtrykte det synspunkt, at et fosteranlæg har definitiv etisk status, fordi det er sårbart og udsat. At det har etisk status betyder, ifølge Wolf, at der fra fosteranlægget udgår en etisk fordring om, at vi skal tage vare på det og bestrebe os på at få det til at udfolde sig og blomstre, at vi altså ikke må udnytte det eller slå det ihjel, men tværtimod skal bevare og befordre dets liv.

Ifølge Wolf begynder livet ved undfangelsen. Han mener, at enhver anden grænse for liv (eksempelvis de forskellige biologisk funderede grænsedragninger) er helt vilkårlig og sat af andre hensyn end hensynet til fosteranlægget. Så vidt er Wolf altså enig med den katolske lære. Men herefter ophører enigheden, idet Wolf nemlig anfører, at det, at noget er etisk forbudt, ikke betyder, at vi ikke kan gøre det alligevel. En etisk handling er ikke en handling, der bevidstløst følger en regel, men en handling den enkelte selv står ansvarligt inde for. Man kan derfor godt have den overbevisning, at forskning på fosteranlæg er en krænkelse af fosteranlæggets rettigheder, men alligevel gå ind for en sådan forskning af andre hensyn, der vægtes højere, for eksempel hensynet til de syge personer, der måtte have glæde af forskningsresultaterne.

Denne holdning er, ifølge Wolf, ikke resultatet af et rent nytte-etisk regnestykke (hvor det etiske er defineret ved resultatet af regnestykket), men derimod resultatet af en forholden sig til den grundlæggende konflikt i tilværelsen, at vi for at overleve skal bruge naturen og hinanden som midler. Det er radikalt anderledes at sige, at det er etisk rigtigt at udføre en bestemt handling, end at sige, at det er etisk forkert, men at vi gør det alligevel af andre hensyn og med blik for, at vi befinder os i en grundlæggende konflikt. Eller sagt på en anden måde: at vi har respekt for den absolutte etiske fordring, der udgår fra livet selv, mens vi samtidig smerteligt indser, at vi kommer til kort over for den.

Den grundkonflikt, der betinger en sådan afvejning af forskellige hensyn, skyldes ifølge Wolf, at Gud har skabt og indrettet verden sådan. Derfor er der tale om et grundvilkår, et *conditio humana*, som mennesket ikke kan få ud af verden.

Også inden for den lutheranske kirke debatterer teologerne indbyrdes, idet det som nævnt er op til hver enkelt lutheraner selv at tage stilling til, hvordan kravet om at tage vare på liv bedst opfyldes. Som eksempel på en anderledes fortolkning af dette krav kan nævnes docent, dr.theol. Kurt Christensen, Menighedsfakultetet. Christensen ligger på linje med den katolske kirkes lære i kraft af sin overbevisning om, at det befrugtede æg er et potentielt menneske, der som sådant er omfattet af Det femte Bud - drabsforbudet - og skal ydes absolut beskyttelse.

Christensens overbevisning er (i modsætning til Wolfs), at hvis vi vil bevare vores kultur på et humanistisk-kristent grundlag, kan vi ikke leve med en problematisering af beskyttelsen af menneskeværdet, men må til stadighed forsvare respekten for menneskeværdet og menneskelivets absolutte ukrænkelighed.²¹

Overbevisningen om, at livet begynder ved undfangelsen, og at der udgår en etisk fordring fra livet, har de nævnte kristne positioner til fælles. Men denne overbevisning får ikke samme konsekvens for henholdsvis de katolikker, der mener, at det netop undfangne liv har status som person, og de katolikker, der mener, at det netop undfangne liv ikke har fuld status som en person. Ej heller får denne overbevisning samme konsekvens for en lutheraner som Wolf, der mener, at det netop undfangne liv har status som en person, men at vi alligevel kan krænke dets ret til fortsat liv, og for en lutheraner som Christensen, der mener, at menneskelivet begynder ved befrugtningen og har krav på absolut beskyttelse. Det illustrerer, at der inden for de kristne trossamfund er forskellige fortolkninger af spørgsmålet om fosteranlægs etiske status - uanset om grundlaget måtte være det samme, nemlig at mennesket er skabt i Guds billede, og at livet begynder ved undfangelsen. Denne mangfoldighed blandt fagteologer afspejler naturligvis en tilsvarende mangfoldighed af overbevisninger og måder at praktisere troen på blandt de øvrige over to milliarder mennesker, der definerer sig som kristne.

---

21 Kurt Christensen. *Terapeutisk kloning og menneskelivets ukrænkelighed. Bidrag til en etisk begrundet stillingtagen*. Oplæg holdt ved Teknologirådets høring den 22. november 2000 for Folketinget om terapeutisk kloning og anvendelse af stamceller.

JØDEDOMMEN

Det skønnes at jødedommen i dag tæller omkring 14 millioner mennesker. Men dette tal siger naturligvis ikke noget om, hvor mange der lever i overensstemmelse med jødisk lov og tradition. Jødedommen er ikke som de andre verdensreligioner (for eksempel kristendommen) blevet splittet op i adskilte religionssamfund. De forskelle, der findes inden for det jødiske samfund, har primært at gøre med de forskellige jødiske gruppers forskellige kulturelle baggrunde. Overlæge dr.med. og cand.mag. Henri Goldstein har for Det Ethiske Råd holdt et oplæg om den jødiske opfattelse af menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Goldstein anførte, at det forhold, at jødisk religion former sig forskelligt i forskellige kulturer, kan forklares med det inden for jødedommen centrale begreb "*Dina demalchuta dina*", der betyder, at landets lov også er jødisk lov - at det er jødisk bestemmelse at rette sig efter landets gældende love. Det medfører, at en mere tekstnær læsning af de religiøse kilder så at sige ligger i konkurrence med bestemmelsen om tilpasning til det verdslige samfunds love:

Jøder i Etiopien, USA, Frankrig, Israel eller Sydafrika har vidt forskellige kulturelle forudsætninger, og deres religion - skønt jødedom i alle tilfælde - former sig derfor forskelligt. Hertil kommer naturligvis de teologiske forskelle, som viser sig blandt jøder i de samme samfund, f.eks. i den vestlige verden. Der er således stor forskel på fundamentalistisk jødedom, ortodoks jødedom, traditionalistisk eller konservativ jødedom og de mere moderne (protestantisk inspirerede) såkaldt reformerte former for jødedom, samt den overvejende sekulariserede jødedom, som også spiller en rolle.²²

På trods af de teologiske og kulturelt betingede forskelle, der i øvrigt måtte være inden for jødedommen, henviser samtlige kilder, Det Ethiske Råd har haft til sin rådighed, til Det Gamle Testamente og Den Babylonske Talmud (afsluttet senest år 500 efter Kristi fødsel), når der skal tages stilling til spørgsmålet om et fosteranlægs etiske status. Ifølge Den Babylonske Talmud (Yebamot 69b) er fosteranlægget/fosteret at betragte "som vand" de første 40 dage efter 1. udeblevne menstruation - svarende til ca. 2 måneder efter undfangelsen:

---

22 In Jensen, Tim og Mikael Rothstein. *Etikken og religionerne*. Aschehoug 1998:50.

For hvis hun ikke er fundet at være gravid [På den 40. dag] var hun aldrig gravid [Og har derfor tilladelse til at spise *terumah* også efter den dag]; og hvis hun er fundet at være gravid [På den 40. dag], er sæden indtil den 40. dag som vand [Og kan ikke anses for at være et barn].²³

I denne periode har fosteranlægget derfor ikke status som person, om end det anerkendes som et potentielt menneske. Denne potentialitet giver visse begrænsninger med hensyn til, hvad der kan tillades i relation til fosteret. Således er abort som hovedprincip ikke tilladt, med mindre det sker for at redde den gravide kvindes liv (eller eventuelt for at abortere et alvorligt sygt foster). I denne sammenhæng er det væsentlige imidlertid, at menneskeligt liv, ifølge jødisk overbevisning, *ikke* begynder ved undfangelsen, og at etisk status derfor tilskrives senere i fosterlivet. Præcist hvornår fosteret får etisk status som en person, er der uenighed om blandt jødiske teologer. For nogle er det, når fødslen er gået i gang; for andre, når barnets hoved er kommet ud af moderens liv. Uanset disse forskelle, er den overordnede jødiske overbevisning, at der sker en gradvis øgning af fosteranlæggets/fosterets etiske status i takt med, at fosterets egenskaber udvikles gennem graviditeten. Illustrativt for denne opfattelse af voksende etisk status er det, at hvis et jødisk barn dør inden for otte døgn efter fødslen, udløser det ikke den samme ritualiserede sørgeperiode, som hvis barnet dør efter det ottende døgn.

Det religiøse rationale bag den jødiske overbevisning er, at der er skriftbelæg: at Gud har givet sig til kende i Biblen. Og disse åbenbaringer er så diskuteret i de to Talmud udgaver (Talmud fra Jerusalem og Talmud fra Babylon). Der er således en sidste reference, en autoritativ kilde for overbevisningen om, at fosteret gradvist får etisk status. Den hviler på en guddommelig manifestation, der som sådan ikke forudsætter noget. Men igen skal det nævnes, at der naturligvis også inden for det jødiske trossamfund finder en fagteologisk debat sted. Og at der følgelig findes flere overbevisninger om spørgsmålene om menne-

---

23 Yebamoth 69b. Det Etske Råds oversættelse af: "For if she is not found pregnant [On the fortieth day] she never was pregnant [And is allowed to eat *terumah* after that day also]; and if she is found pregnant [On the fortieth day], the semen until the fortieth day, is only a mere fluid [And cannot be regarded as a child]."

De kantede parenteser er indsat af Det Etske Råd. I den originale version, er der fodnoter, hvori befinder sig den tekst, der her er sat i kantede parenteser.

skeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Hvad der er jødisk lov og tradition er således ikke nødvendigvis bestemmende for, hvordan den enkelte troende praktiserer sin tro.

ISLAM

Islam regnes for at tælle omtrent 1 milliard troende. Det er derfor ikke overraskende, at man også blandt muslimer kan finde flere holdninger til spørgsmålene om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. For ortodokse muslimer kan spørgsmålet imidlertid besvares enkelt med henvisning til en autoritativ kilde. Imam Fatih Alev har for Det Etiske Råd holdt et oplæg om muslimsk opfattelse af menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Alev refererede til en hadith (en beretning fra profeten Muhammad), hvoraf det fremgår, at et fosteranlæg besjæles 120 dage efter undfangelsen og således først derefter får etisk status som en person:

Sandelig, under tilblivelsen i jeres moders mave, er I de første fyre dage i en form som et frø, dernæst i en periode af samme varighed i en form som en klump sammenløbet blod, dernæst i en periode af samme varighed i en form som et lille stykke kød, hvorefter der bliver sendt en engel til fosteret, og denne blæser ånden i dette (...).²⁴

Alev anførte, at profeten Muhammads viden om, at fosteret besjæles 120 dage efter befrugtningen, er guddommelig. Derfor ændrer den muslimske overbevisning sig ikke i takt med ny, empirisk viden (for eksempel viden om, hvornår fosteret viser tegn på liv). Alev pointerede, at profeten Muhammad var Guds budbringer, og at det er hengivenhed over for dette, der forhindrer nyfortolkninger.

Under visse betingelser er det derfor tilladt at abortere fosteret inden for de første 120 dage efter undfangelsen, ligesom også forskning i embryonale stamceller er tilladt.²⁵ Det muslimske *Fiqh Council of North America* har for eksempel udtalt, at fosteranlæg, der er blevet tilovers fra fertilitetsbehandling, gerne

---

24 Hadithsamlingerne Bukhârî og Muslim (citeret efter materiale tilsendt Det Etiske Råd af imam Fatih Alev).

25 Det skal dog nævnes, at andre muslimske retsskoler opererer med en 40 dages grænse for besjæling og dermed for mulige indgreb i fosterlivet.

må anvendes i forskning frem for at blive destrueret, forudsat at dette sker inden for få dage efter fertiliseringen, og at brugen af fosteranlæggene ikke udløser betaling. Fiqh Council har dog ligeledes udtalt, at forskning i at tilvejebringe stamceller fra voksne bør støttes. Dette ønske er også frembragt af Minaret of Freedom Institution, der peger på, at stamceller til forskningsbrug kan tilvejebringes via navlesnorsblod.²⁶

På trods af nogle muslimers afvisning af muligheden for nyfortolkninger af Koranen og de forskellige beretninger fra profeten, finder sådanne nyfortolkninger rent faktisk sted. Dele af det muslimske trossamfund har den overbevisning, at det er op til den enkelte muslim at forstå og fortolke Koranen, og at spørgsmålet om, hvorvidt man er en god muslim, ikke kan besvares af imamer eller andre lærde, der refererer til entydige tolkninger af de religiøse tekster. Spørgsmålet kan udelukkende besvares af Gud. Disse muslimer har typisk anderledes svar for eksempel på spørgsmål i relation til anvendt etik. Det man kunne indvende er, at de (i modsætning til deres mere ortodokse trosfæller) ofte ikke har religionen som udgangspunkt for deres overbevisninger, men derimod en verdslig, måske biologisk funderet tilgang til bioetik. Herunder til spørgsmålet om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status.

SAMMENFATNING

Som det er fremgået, kan man inden for hver enkelt af de tre religioner se forskellige overbevisninger vedrørende tidspunktet for menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Uanset om der inden for det relevante trossamfund findes et egentligt dogme, en overordnet kirkens troslære. Man finder således på tværs af religionerne de tre hovedsynspunkter, som også er nævnt i baggrundsartiklen om den biologiske tilgang til spørgsmålet om menneskeligt livs begyndelse:

1. At menneskeligt liv begynder ved undfangelsen, og at et befrugtet, menneskeligt æg per se har etisk status som en person (og dermed ret til beskyttelse). En etisk status, som principielt er magen til den status, et fuldbårent barn har.

---

26 Personlig meddelelse fra Fatih Alev, som refererede til følgende net-adresser: www.fiqhcouncil.org/articles/EmbryonicStem-CellResearch.asp og www.islam-online.net/english/Views/2001/08/article6.shtml

2. At det ikke er meningsfuldt at tale om menneskeligt liv, før på et givet tidspunkt under graviditeten. Og i forlængelse heraf, at fosteranlægget først på dette tidspunkt opnår etisk status.
3. At fosteranlægget opnår stigende etisk status i takt med, at graviditeten skrider frem, hvorfor det opnår en tilsvarende stigende ret til beskyttelse.

Dog skal det igen nævnes, at ikke enhver af disse overbevisninger nødvendigvis er teologisk begrundet. Inden for jødedom og islam udtrykkes for eksempel det gradualistiske synspunkt (og med reference til teologiske kilder), mens dette ikke er tilfældet inden for det kristne trossamfund. Synspunktet findes selvsagt blandt mange kristne, men er ikke teologisk begrundet, hvorfor det ikke er nævnt i gennemgangen ovenfor.

Sammenfattende kan man derfor sige, at man leder forgæves, hvis man vender sig i retning af religionerne for at finde enighed om entydige og samstemmende svar på spørgsmålene om tidspunktet for menneskeligt livs begyndelse og den etiske status for fosteranlæg eller fostre. Der er uenighed både blandt religionerne indbyrdes og inden for hvert enkelt trossamfund. I forbindelse med bekendelsen til sin religion kan den enkelte troende imidlertid udmærket finde både entydige svar og en klar begrundelse for sin holdning til fosteranlægs etiske status. At ikke alle bekender sig til den samme holdning, fratager ikke en religiøs livstolkning relevans.

Internationale og nationale regler vedrørende fosteranlæg

4

BAGGRUNDS
KAPITEL

DER FINDES BESTEMMELSER i såvel internationale regler som i danske regler, der har betydning for fosteranlægget og fosterets retlige status. Hverken FN-regelsættene eller Den Europæiske Menneskerettighedskonvention forholder sig dog eksplicit til fosterets retsstilling på en måde, så man kan sige, at der er klarhed over denne. Man kan derfor ikke ud fra den menneskeretlige regulering sige noget sikkert om beskyttelsen af fosteret. Det eneste sikre er, at fosterets mulige ret til liv ikke er absolut, da Den Europæiske Menneskerettighedskonvention i sin praksis har accepteret forekomsten af regler, der tillader abort i national lovgivning.

Bioetikkonventionen (**Europarådets Konvention om Menneskerettigheder og Biomedicin af 4. april 1997**) anfører i artikel 1, at formålet med konventionen er, at "beskytte menneskers værdighed og integritet", og i artikel 2, "Menneskets forrang", at "Menneskets interesser og velfærd skal have forrang frem for interesser, der alene vedrører samfundet eller videnskaben". Det fremgår af de forklarende bemærkninger til bioetikkonventionen, at artikel 1 omhandler "everyone's right to fundamental rights and freedoms". Det anføres i explanatory memorandum, at termen "everyone" eller "toute personne" er den samme, som anvendes i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, men at udtrykket ikke defineres her. Under henvisning til mangelen på definition af termen "everyone" er det i explanatory memorandum anført, at det overlades til de enkelte staters lovgivning at definere udtrykket i forbindelse med anvendelsen af bioetikkonventionen. Udtrykket "human being" anvendes også i konventionen for at fastslå vigtigheden af at beskytte alle menneskelige væseners værdighed og identitet ("the dignity and identity of all human beings").

Bioetikkonventionen kan altså heller ikke siges eksplicit at beskytte fosteret, men overlader det til det enkelte lands lovgivning at definere udtrykket ”enhver”.

Konventionen rummer dog en række særbestemmelser, der indirekte kan siges at yde en beskyttelse af fosteranlægget:

I konventionens artikel 13 og 14 er der anført begrænsninger med hensyn til de indgreb, der kan ske i den menneskelige arvmasse: Artikel 13 bestemmer, at ”indgreb i den menneskelige arvmasse kun er tilladt ved forebyggelsesmæssige, behandlingsmæssige eller undersøgelsesmæssige formål, og kun, hvis formålet ikke er at ændre efterkommeres arveegenskaber”. Artikel 14 bestemmer, at det ikke er tilladt at ”bruge teknikker til kunstig befrugtning med henblik på at vælge barnets køn, bortset fra de tilfælde, hvor arvelige kønsrelaterede sygdomme kan forhindres”.

Konventionens bestemmelser om indgreb i arvemassen og kønsselektion må vurderes til ikke alene at sigte mod at beskytte fosteranlægget, hensigten er også at beskytte det fødte menneske og kommende generationer.

Konventionen tager ikke stilling til, om forskning på fostre skal tillades, idet den overlader det til national lovgivning. Artikel 18 anfører dog, at såfremt forskning på fostre er tilladt ved lov, skal loven sikre tilstrækkelig beskyttelse af fostre. Artikel 18 indeholder den vigtige materielle regulering af forskning på fostre, at det ikke er tilladt at skabe menneskelige fostre alene med henblik på forskning. Konventionens bestemmelse om forbud mod at fremstille fostre med henblik på forskning er således mere direkte rettet mod at beskytte fosteranlægget og fosteret.

Bioetikkonventionen indeholder ikke nogen bestemmelser om kloning. **Derfor vedtog Europarådet en tillægsprotokol om forbud mod kloning af mennesker i 1998.** Protokollens artikel 1 bestemmer, at ethvert tiltag, der har til formål at skabe et menneskeligt væsen genetisk identisk med et andet menneskeligt væsen, levende som dødt, forbydes. Det anføres i tillægsprotokollens indledende betragtninger, at instrumentaliseringen af mennesker via den bevidste skabelse af genetisk identiske mennesker strider imod menneskelig værdighed og således indebærer et misbrug af biologi og biomedicin.

NATIONAL LOVGIVNING

De fleste vestlige lovgivninger udtrykker ikke en eksplicit beskyttelse af fosteranlægget fra undfangelsen. USA, England og til en vis grad Danmark er eksempler på lande, der tillader f.eks. forskning på fosteranlæg under forskellige krav til beskyttelse, mens Tyskland, Frankrig og Norge har en særlig restriktiv holdning til brug af fosteranlæg i forbindelse med forskning. Sverige og England tillader forskning på tidlige fosteranlæg, men med restriktioner om etisk vurdering og samtykke til forskningen.

Disse store forskelle i den nationale regulering af anvendelsen/beskyttelsen af de tidlige fosteranlæg og fostre er – som det blandt andet kommer til udtryk i bioetikkonventionen – en medvirkende grund til, at de internationale kontrolorganer og regler er tilbageholdende med reguleringsinitiativer på dette område.

Man kan således ikke ud fra en juridisk synsvinkel udlede et entydigt og samstemmende svar på spørgsmålene om menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status. Men det er et generelt træk, at de fleste vestlige lovgivningsinitiativer ikke eksplicit beskytter fosteranlægget fra undfangelsen.

DANSK LOVGIVNING

I den danske lovgivning tillægges det tidlige fosteranlæg ikke status på linje med fødte mennesker, men det fremgår på den anden side også tydeligt af lovgivningen, at det tidlige fosteranlæg ikke behandles som en ting eller en genstand, idet der er regler, der sikrer etisk stillingtagen og samtykke, for eksempel før forskning på tidlige fosteranlæg tillades.

De danske regler om fosterets status afspejler dog en form for gradualisme: Den danske lov om kunstig befrugtning er med sine bestemmelser om forbud mod visse forsøg på fosteranlæg og forbud mod, at der udføres forskning på menneskelige fosteranlæg, der er udviklet mere end 14 dage uden for livmoderen, et udtryk for varetagelse af beskyttelseshensyn over for fosteranlægget. Dog tillader loven om kunstig befrugtning, at fosteranlæg destrueres for eksempel i forbindelse med præimplantationsdiagnostik og efter udløb af fryseperioden.

Som et eksempel på danske regler, der varetager andre hensyn end hensynet til fosteret, kan nævnes loven om svangerskabsafbrydelse (abortloven), som

tillader fri abort af fostre indtil 12. uge. Men hvis der er tale om abort af et foster, der er ældre end 12 uger, skal der være tungtvejende helbredsmæssige eller sociale og psykiske grunde, før aborten tillades. Tilladelsen skal gives af et særligt abortnævn. Hvis fosteret er levedygtigt, er abortmulighederne stærkt begrænsede, og hvis fosteret fødes efter 28. uge, eller hvis det fødes før, men giver livstegn fra sig, medfører dette, at fosteret opfattes som levendefødt med den særlige juridiske status og de rettigheder, som knytter sig hertil (for eksempel arveret).

I dansk strafferet antages det, at reglerne om beskyttelse mod drab først indtræder ved fødslen.

BESKYTTELSESHENSYN

Spørgsmålet er, hvilken rettighedssynsvinkel eller beskyttelsessynsvinkel, der skal anlægges i forbindelse med retlig regulering af behandling af og forskning i fosteranlæg. Det vil her være relevant at spørge, om man kan tale om et omsorgsbegreb eller en ”ret til omsorg” i forbindelse med det befrugtede menneskelige æg og det tidlige fosteranlæg.

I retlig forstand opererer man i dansk regulering med et begreb, der hedder omsorgspligt (straffelovens § 250, § 213 og § 215), idet straffelovens bestemmelser straffelægger undladelsehandlinger (at undlade at yde omsorg straffelægges). Spørgsmålet er, om der i forbindelse med beskyttelse af fosteranlæg burde tales om en omsorgsret: At fosteranlægget – på grund af et potentielle for menneskelighed – har ret til respekt, omsorg og beskyttelse.

Dette spørgsmål rejser dernæst spørgsmålet om, hvad der skal beskyttes, hvornår og hvordan.

De internationale konventioner og erklæringer siger sjældent noget eksplicit om denne respekt, omsorg og beskyttelse, men indirekte findes eksempler både på internationalt og nationalt plan på, at beskyttelseshensynene udmøntes i bestemmelser, der afstikker retningen for, i hvilken grad det anses for tiladeligt at manipulere det menneskelige fosteranlæg. Bioetikkonventionens tillægsprotokol om menneskelig kloning kan være et eksempel herpå såvel som de danske regler i lov om kunstig befrugtning vedr. forbud mod forsøg på befrugtede, menneskelige æg.

Det spørgsmål, der eventuelt skal diskuteres i forbindelse med en vurdering af retsbeskyttelsen af fosteranlægget, er, om der bør tages initiativ til en særlig regulering, der definerer og klargører beskyttelseshensynene i forbindelse med fosteranlæg, der skal anvendes, og hvilke eventuelle konsekvenser en overtrædelse af disse vil skulle medføre.

Retlig regulering vedrørende fosteranlæg

BILAG

1

I FORBINDELSE MED undersøgelsen af, hvilken retlig stilling fosteranlæg har, er det relevant at se på den internationale lovgivning. I den følgende redegørelse nævnes eksempler på international og national regulering, der har betydning for behandling og beskyttelse af menneskelige fosteranlæg. I denne redegørelse er eksempler på beskyttelse af fostre i forbindelse med abort og strafferetlige bestemmelser i forbindelse med vold mod fostre eller fosterdrab ikke medtaget, idet det er søgt at fokusere på regler, der har betydning for regulering af den tidlige udvikling af fosteranlægget i forbindelse med befrugtningen i eller uden for livmoderen.

INTERNATIONAL REGULERING

FN-ERKLÆRINGEN OM MENNESKERETTIGHEDERNE AF 1948

FN-erklæringen om menneskerettighedernes artikel 3 fastslår, at ethvert menneskeligt væsen har ret til livet.

FN-KONVENTIONEN AF 1966 OM BORGERLIGE OG POLITISKE RETTIGHEDER

FN-konventionen af 1966 om borgerlige og politiske rettigheder (artikel 6), har ikke taget stilling til fosterets retsbeskyttelse, men nævner, som menneskerettighedserklæringen af 1948, at ethvert menneskes ret til livet skal beskyttes ved lov. (Artikel 1: "Ethvert menneske har en naturgiven ret til livet. Denne ret skal beskyttes ved lov. Ingen må vilkårligt berøves livet.")

FN-KONVENTIONEN OM BØRNS RETTIGHEDER AF 1989

FN's børnekonvention sætter en øverste grænse for beskyttelsen af børn på 18 år, men opererer ikke med en nedre grænse for beskyttelsens indtræden. I præambelen nævnes, at barnet som følge af sin fysiske og psykiske umodenhed

har behov for særlig beskyttelse og omsorg, herunder "passende" juridisk beskyttelse både "før og efter fødslen". Se erklæringen om barnets rettigheder vedtaget ved FN's generalforsamling 20. november 1959.

DEN EUROPÆISKE MENNESKERETTIGHEDSKONVENTION

Den Europæiske Menneskerettighedskonventions artikel 2 bestemmer: at "ethvert menneskes ret til livet skal beskyttes ved lov". Det er ikke tydeligt afklaret, om denne bestemmelse også beskytter fosteranlæg og fostre. Dette spørgsmål skal ifølge Lars Adam Rehof være diskuteret i forbindelse med en sag i Den Europæiske Menneskerettighedskommission. I denne sag fandt en ægtemand, at en abort, som hans hustru fik foretaget mod hans ønske, indebar en krænkelse af blandt andet menneskerettighedskonventionens artikel 2. (Decisions and Reports, vol. 19. s. 244, sag nr. 8416/79.)

DEN AMERIKANSKE MENNESKERETTIGHEDSKONVENTION

Den Amerikanske Menneskerettighedskonvention, som trådte i kraft i 1978, beskytter som udgangspunkt livet fra befrugtningen, jf. konventionens artikel 4. ("Every person has the right to have his life respected. This right shall be protected by law and, in general, from the moment of conception. No one shall be arbitrarily deprived of his life." American Convention on Human Rights, O.A.S.Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, entered into force July 18,1978).

EUROPARÅDETS KONVENTION OM MENNESKERETTIGHEDER OG BIOMEDICIN (BIOETIKKONVENTIONEN)

Europarådets Konvention om Menneskerettigheder og Biomedicin af 4. april 1997 (Bioetikkonventionen) anfører i artikel 1, at formålet med konventionen er at "beskytte menneskers værdighed og integritet", og i artikel 2, "Menneskets forrang", at "Menneskets interesser og velfærd skal have forrang frem for interesser, der alene vedrører samfundet eller videnskaben". Det fremgår af de forklarende bemærkninger til bioetikkonventionen, at artikel 1 omhandler "everyone's right to fundamental rights and freedoms". Det anføres i explanatory memorandum, at termen "everyone" eller "toute personne" er den samme, som anvendes i Den Europæiske Menneskerettighedskonvention, men at dette udtryk ikke defineres her. Under henvisning til mangelen på definition af termen "everyone" er det i explanatory memorandum anført, at det overlades til de enkelte staters lovgivning at definere udtrykket i forbindelse med anvendelsen af bioetikkonventionen.

Udtrykket "human being" anvendes også i konventionen for at fastslå vigtigheden af at beskytte alle menneskelige væseners værdighed og identitet ("the dignity and identity of all human beings"). Det anføres i explanatory memorandum, at "it was acknowledged that it was a generally accepted principle, that human dignity and the identity of a human being had to be respected as soon as human life began". Denne formulering indeholder heller ikke noget udsagn om, hvornår begyndelsen af menneskeligt liv kan siges at have fundet sted.

Bioetikkonventionen rummer dog en række særbestemmelser, der indirekte kan siges at yde en beskyttelse af fosteranlægget:

Indgreb i den menneskelige arvemasse:

I konventionens artikel 13 og 14 er der anført begrænsninger i, hvilke indgreb der kan ske i den menneskelige arvemasse: Artikel 13 bestemmer, at "indgreb i den menneskelige arvemasse kun er tilladt ved forebyggelsesmæssige, behandlingsmæssige eller undersøgelsesmæssige formål, og kun hvis formålet ikke er at ændre efterkommeres arveegenskaber". Artikel 14 bestemmer, at det ikke er tilladt at "bruge teknikker til kunstig befrugtning med henblik på at vælge barnets køn, bortset fra de tilfælde, hvor arvelige kønsrelaterede sygdomme kan forhindres".

Forskning på fostre in vitro:

Konventionen tager ikke stilling til, om forskning på fostre skal tillades, idet den overlader det til national lovgivning. Artikel 18 anfører dog, at såfremt forskning på fostre er tilladt ved lov, skal loven sikre tilstrækkelig beskyttelse af fostre. Artikel 18 indeholder dog den vigtige materielle regulering af forskning på fostre, at det ikke er tilladt at skabe menneskelige fostre alene med henblik på forskning.

TILLÆGS PROTOKOL TIL BIOETIKKONVENTIONEN OM FORBUD MOD KLONING

Bioetikkonventionen indeholder ikke nogen bestemmelser om kloning. Derfor vedtog Europarådet i 1998 en tillægsprotokol om forbud mod kloning af mennesker.

Protokollens artikel 1 bestemmer, at ethvert tiltag, der har til formål at skabe et menneskeligt væsen genetisk identisk med et andet menneskeligt væsen, levende som dødt, forbydes.

UNESCO

Unesco vedtog i 1996 "The Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights" (20. december 1996).

I artikel 11 fastslås det, at "Fremgangsmåder, der strider mod menneskelig værdighed, som reproduktiv kloning af mennesker, ikke skal tillades. Stater og internationale organisationer inviteres til at identificere sådanne fremgangsmåder og at tage forholdsregler, nationale som internationale, for at sikre, at principperne i denne deklARATION opretholdes." ("Practices which are contrary to human dignity, such as reproductive cloning of human beings, shall not be permitted. States and competent international organizations are invited to cooperate in identifying such practices and in taking, at national or international level, the measures necessary to ensure that the principles set out in this Declaration are respected.")

NATIONAL LOVGIVNING

I det følgende er det søgt at vise eksempler på forskellige holdninger til spørgsmålet om regulering af forhold, der vedrører fosteranlæg.

DANMARK

Lov om kunstig befrugtning

Lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.

Lov nr. 460 af 10/06/1997 regulerer behandling med kunstige befrugtnings-teknikker i Danmark, som foretages af en læge eller under en læges ansvar.

En række bestemmelser i loven regulerer behandling og forskning i forbindelse med kunstig befrugtning. Disse regler har derved betydning for, hvordan fosteranlæggets status reguleres i den danske lovgivning. Lov om kunstig befrugtning følger principperne i Europarådets bioetikkonvention.

BEHANDLING

§ 2 i loven bestemmer, at kunstig befrugtning kun må finde sted, hvis formålet er at forene en genetisk umodificeret ægcelle med en genetisk umodificeret sædcelle.

Efter § 4 må der ikke på samme tid eller efterfølgende opsættes identiske ubefrugtede eller befrugtede æg hos en eller flere kvinder i befrugtningssøjemed.

§ 7 bestemmer, at genetisk undersøgelse af et befrugtet æg kun må foretages i de tilfælde, hvor der er en kendt eller væsentlig øget risiko for, at barnet får en alvorlig arvelig sygdom, eller for at påvise eller udelukke væsentlig kromosomabnormitet.

§ 8 fastslår, at udvælgelse af sædceller eller befrugtede æg før opsætning i en kvindes livmoder med henblik på at vælge barnets køn kun må foretages for at forhindre en kønsbundet arvelig sygdom hos barnet.

FORSKNING

Ifølge § 25, stk. 1, er der forbud mod visse former for forskning og forsøg: Der må kun foretages forskning, hvis formålet er:

- 1) at forbedre in vitro-befrugtning eller lignende teknikker med henblik på at fremkalde en graviditet,
- 2) at forbedre teknikker til genetisk undersøgelse af et befrugtet æg med henblik på at fastslå, om der foreligger en alvorlig arvelig sygdom eller en væsentlig kromosomabnormitet (præimplantationsdiagnostik).

Udtagning og befrugtning af æg med henblik på at gennemføre andre forsøg end de i stk. 1 nævnte er ikke tilladt.

Efter § 26 må befrugtede æg kun holdes i live uden for en kvindes livmoder i 14 dage, fra befrugtningen er sket. Den tid, hvori de befrugtede menneskelige æg har været nedfrosset, medregnes ikke.

Forskningsprojekter efter § 25 skal godkendes af det videnskabsetiske komité-system, der forud for eventuel godkendelse vurderer, om projekterne har det tilladte formål.

Efter § 28 må følgende forsøg ikke foretages:

- Forsøg, der har til formål at muliggøre fremstilling af arvemæssigt identiske menneskelige individer.
- Forsøg, der har til formål at muliggøre udvikling af et menneskeligt individ i artsfremmed livmoder.

- Forsøg, der har til formål at muliggøre fremstilling af menneskelige individer ved sammensmeltning af genetisk forskellige fosteranlæg eller dele af fosteranlæg, før de sætter sig fast i livmoderen.
- Forsøg, der har til formål at muliggøre fremstilling af levende menneskelige individer, som er hybrider, med en arvemasse, hvori indgår bestanddele af andre arter.

ANDRE DANSKE REGLER, DER HAR BETYDNING FOR BEHANDLING AF FOSTERANLÆG

Almindelige regler om behandlingsansvar

Behandling med kunstige befrugtningsteknikker er ud over særlovgivningen i lov om kunstig befrugtning fra 1997 omfattet af en række regler, der gælder generelt for sundhedsvæsenet, og som i store træk indskrænker sig til at fastlægge nogle juridiske og administrative rammer for sundhedsvæsenets virke, opstille krav til sundhedspersonalets uddannelse, fastslå ansvars- og tilsynsbestemmelser for dette personale og give regler om vejledningspligt, klageadgang og erstatning for skader ved medicinsk behandling.

Lægeloven

Efter grundreglen i lægelovens § 6 (lovbekendtgørelse nr. 272 af 19/04/2001 om udøvelse af lægegerning) er en læge forpligtet til "under udøvelse af sin gerning ... at vise omhu og samvittighedsfuldhed".

Reglerne for sundhedsvæsenet og reglerne for visse af behandlingsformerne gælder for alle læger og omfatter således behandling både på offentlige og private klinikker. De vejledende retningslinjer, der indeholdes i "vejledninger" og nogle cirkulærer, er ikke i sig selv retligt bindende, men har en vis betydning for fortolkningen og udfyldningen af de centrale bestemmelser i lægeloven om lægers ansvar. Tilsidesætter en læge groft vejledningens faglige ordlyd, vil lægen typisk derfor kunne drages til ansvar efter lægelovens ansvarsregler.

Det fremgår af lægelovens § 6, at "En læge er under udøvelsen af sin gerning forpligtet til at vise omhu og samvittighedsfuldhed ..." Bestemmelsen indebærer, at lægen skal følge den til enhver tid gældende norm for god lægeskik. Lægens ansvar og omsorgspligt efter lægelovens § 6 må også omfatte det foster, der befinder sig i en kvindes livmoder. Dette viser sig for eksempel ved, at lægen skal vælge medicin, der ikke skader fosteret, når der ordineres medicin

til en gravid kvinde. Hensynet til kvindens liv eller helbred eller til andre fostre kan dog begrunde et indgreb. Men andre indgreb - for eksempel abort - kræver en særlig hjemmel.

DET VIDENSKABSETISKE KOMITÉSYSTEM

Forsøg, der omfatter forsøg med fosteranlæg, er omfattet af lov om et videnskabetisk komitéssystem (Bekendtgørelse nr. 69 af lov om et videnskabetisk komitéssystem og behandling af biomedicinske forskningsprojekter af 8. januar 1999). Efter loven kan der ikke foretages forsøg, der involverer mennesker eller menneskeligt materiale som forsøgsobjekter, uden at projektet er godkendt af en videnskabetisk komité.

LOV OM PATIENTERS RETSSTILLING

Lov om patienters retsstilling er på linje med kravet til omhu og samvittighedsfuldhed i lægelovens § 6 medvirkende til, at der stilles krav om, at patienten (i dette tilfælde moderen og i visse tilfælde parret) informeres og giver samtykke til den behandling eller forskning, der er planlagt at finde sted.

ANDRE LANDES NATIONALE REGULERING VEDR. FOSTERANLÆG.

Denne redegørelse baserer sig dels på lovgivningen i de enkelte lande, dels på rapporten af Tony McGleenan, Queen's University Belfast, UK: "De etiske implikationer ved forskning i menneskelige embryoner", udgivet som et arbejdspapir for STOA af Europaparlamentet, Generaldirektoratet for forskning, direktorat A, juli 2000.

USA

I USA findes ikke en føderal lovgivning, der forbyder terapeutisk kloning eller forskning i embryonale stamceller. Siden 1995 har den amerikanske kongres hvert år vedtaget en bestemmelse i finansloven, som forbyder offentlig finansiering af forskning på menneskelige fosteranlæg. Dette betyder, at The National Institute of Health ikke kan foretage/igangsætte forskning på menneskelige fosteranlæg, men denne forskning kan foretages frit og uden kontrol i den private sektor. Her er den dog undergivet bestemmelserne under de amerikanske sundhedsmyndigheder (Food and Drug Administration (FDA)),

hvor disse finder anvendelse. I august 2001 bestemte præsident Bush, at der nu kunne gives offentlige midler til forskning i stamceller på de ca. 60 allerede eksisterende stamcellelinjer med den begrundelse, at "the life and death decision has been made". Præsident Bush understregede, at den føderale regering ville støtte forskningen i stamceller fra navlesnorsblod og voksne og dyrestamceller, som ikke rejser de samme etiske dilemmaer som embryonale stamceller. Den føderale regering ville sætte 250 millioner dollars af til denne type forskning i 2001. Præsidenten udpegede et råd, som har til opgave at overvåge stamcelleforskningen og at foreslå guidelines og regulering med henblik på, at alle medicinske og etiske konsekvenser af forskningen klarlægges.

Californien har i efteråret 2002 som den eneste amerikanske stat vedtaget en lov, som tillader forskning på tidlige fosteranlæg. Loven træder i kraft 1. januar 2003. Loven giver mulighed for, at kvinder i kunstig befrugtningsbehandling donerer overskydende tidlige fosteranlæg til forskning, under betingelse af, at der indhentes skriftligt samtykke. Loven forbyder salg af fosteranlæg.

FRANKRIG

Forskning på fosteranlæg reguleres af lov nr. 94-654 af 29. juli 1994. Loven fastsætter bestemmelser om donation og anvendelse af dele og produkter af det menneskelige legeme, medicinsk assisteret reproduktion og prænatal diagnose. Loven er suppleret af et dekret nr. 97-613 af 27. maj 1997, der tilføjer en ny paragraf med titlen "Undersøgelser foretaget på embryoner *in vitro*".

Anvendelse af kunstig befrugtning er begrænset til de tilfælde, der kan afhjælpe barnløshed. Præsymptomatisk genetisk diagnostik (PGD) er forbudt, undtagen i de tilfælde, hvor en læge har fastslået, at parret har stor risiko for at føde et barn med en alvorlig arvelig sygdom, som på tidspunktet for diagnosen anses for umulig at behandle.

Forskning på fosteranlæg er tilladt, men kan kun udføres:

- for direkte at gavne det omhandlede fosteranlæg, især med henblik på at forøge mulighederne for en vellykket implantation,
- eller for at bidrage til at forbedre teknikkerne for medicinsk assisteret reproduktion gennem øget viden om den menneskelige forplantningsfysiologi og patologi.

Der er en frist på 7 dage for udførelsen af forskningen. Endvidere er der specifikke forbud mod: kloning, skabelse af hybrider eller kimærer, ektogenese eller partenogenese, kimlinje-terapi, skabelse af fosteranlæg udelukkende til forskningsbrug samt arvehygiejniske eksperimenter, som kunne føre til udvælgelse af menneskelige individer.

ENGLAND

I England reguleres forskning og behandling ved hjælp af menneskelige fosteranlæg af "The Human Fertilisation And Embryology Act" fra 1990. Forskningscentre og klinikker, der håndterer menneskelige fosteranlæg, skal søge om tilladelse hos The Human Fertilisation and Embryology Authority. Ifølge loven kan der gives tilladelse til forskning på menneskelige fosteranlæg med følgende formål: 1) at forbedre infertilitetsbehandling, 2) at øge viden om årsag til kongenital sygdom, 3) at øge viden om årsag til abort, 4) at udvikle mere effektive svangerskabsforebyggende teknikker eller 5) at udvikle metoder til at afdække tilstedeværelsen af gen- eller kromosomabnormiteter i fosteranlæg før implantation.

Ved en ændringslov i januar 2001 (Human Fertilisation and Embryology Regulations Act) blev forskningsadgangen udvidet, således at der nu også kan gives tilladelse til forskning på menneskelige fosteranlæg med det formål 6) at øge viden om fosteranlægs udvikling, 7) at øge viden om alvorlige sygdomme eller 8) at muliggøre at sådan viden anvendes til behandling af alvorlig sygdom. Der kan gives tilladelse til anvendelse af forskningsteknikker som kloning ved kernetransplantation, forudsat at formålet med forskningen er et af de ovennævnte. Overhuset besluttede desuden ved ændringslovens vedtagelse at nedsætte et særligt udvalg i Overhuset, der skal holde øje med lovens implikationer, herunder følge udstedelsen af tilladelser. Forbudet mod reproduktiv kloning står altså fortsat ved magt.

TYSKLAND

I Tyskland er forskning på befrugtede menneskelige æg forbudt, medmindre den reelt vil gavne fosteranlægget eller forskning, der har til formål at medføre graviditet (Embryonenschutzgesetz af 13. december 1990). Loven indeholder endvidere forbud mod kloning.

Loven definerer et fosteranlæg som: "en menneskelig ægcelle, der er befrugtet og har mulighed for at udvikles, fra tidspunktet for sammensmeltningen af

cellekernerne, samt enhver totipotent celle udtaget fra et embryo, som formodes at være i stand til at dele sig og udvikles til et individ”.

Udtagning af kimceller fra døde fostre falder ikke ind under loven om beskyttelse af fosteranlæg, idet loven kun regulerer implantation i livmoderen. Udtagning af embryonale kimceller fra døde fostre betragtes således som en lovlig handling, men kloning af disse celler ville blive betragtet som stridende mod forbudet mod kloning.

NORGE

I Norge er forskning i befrugtede menneskelige æg samt fremstilling af arvemæssige ens individer (kloning) forbudt. Spørgsmål vedrørende fosteret reguleres i bioteknologiloven (lov 1994-08-05 nr. 56: Lov om medisinsk bruk av bioteknologi). I efteråret 2002 er der fremsat forslag til revision af reglerne. I forslaget (Ot.prp. nr. 108 2002-2002) indgår blandt andet forslag om at udvide forbuddet til også at omfatte embryonale stamceller og terapeutisk kloning.

SVERIGE

I Sverige er donation af ubefrugtede og befrugtede æg ligeledes forbudt. Der er en særlig lovgivning, der dækker befrugtning uden for livmoderen (IVF) (lov nr. 711, af 14. juni 1998 om befrugtning uden for den menneskelige krop). Endvidere reguleres forskning af en lov nr. 115 af 14. marts 1991 vedrørende forsøg eller behandling i forbindelse med befrugtede menneskelige oocytter.

Loven af 1988 regulerer udøvelsen af assisteret reproduktion. Den tillader også visse former for forskning på menneskelige fosteranlæg. Forskningen skal gennemføres inden for 14 dage efter befrugtningen og kan kun finde sted med parrets samtykke. Enhver forskning, der har til formål at modificere fosteranlægget genetisk, er forbudt. Så snart forskningen er afsluttet, skal fosteranlægget destrueres. Det er forbudt at implantere et fosteranlæg, der har været genstand for forskning, i livmoderen.

I foråret 2002 fremsattes et lovforslag, som lægger op til, at proceduren for tilfaldelse til at påbegynde forskningsprojekter lovfæstes. Det foreslås, at det skal fremgå af lovgivningen, at forskning på stamceller og fostre skal underkastes en etisk vurdering, og der skal afgives samtykke fra kvinden inden forskning kan tillades.

FINLAND

Finlands lov om medicinsk forskning er fra 1999. Lovgivningen dækker embryoforskning, og definerer fosteranlægget som ”en levende gruppe celler, der er resultat af en befrugtning, og som ikke er implanteret i en kvindes legeme”. Den finske lov fastslår, at forskningen skal respektere den menneskelige værdigheds ukrænkelighed. Lovens kapitel 3 omhandler de spørgsmål, der drejer sig om forskning i menneskelige fosteranlæg. Forskningen kan kun udføres af de organer, der har tilladelse fra den nationale myndighed for medicinsk-juridiske anliggender. Loven fastsætter en frist på 14 dage for forskning i fosteranlæg. § 12 fastsætter krav om samtykke, der skal være opfyldt, før forskning kan finde sted. § 13 forbyder skabelse af fosteranlæg udelukkende til forskning. Fosteranlæg, der har været anvendt til forskning, må ikke implanteres i en kvindes livmoder.

SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVERING

De store forskelle i den nationale regulering af anvendelsen/beskyttelsen af de tidlige fosteranlæg og fostre er – som det blandt andet kommer til udtryk i bioetikkonventionen – en medvirkende grund til, at internationale kontrolorganer og regler er tilbageholdende med reguleringsinitiativer på dette område.

Det er endvidere et spørgsmål, om for eksempel bioetikkonventionens bestemmelser om indgreb i arvemassen og kønssektion og kloning har som hovedsigte at beskytte fosteranlægget. Det fremgår blandt andet af de indledende betragtninger til bioetikkonventionen og til tillægsprotokollen om kloning, at hensigten også er at beskytte det fødte menneske og kommende generationer.

USA, England og til en vis grad Danmark, er eksempler på lande, der tillader f.eks. forskning på fosteranlæg under forskellige krav til beskyttelse, mens Tyskland, Frankrig og Norge har en særlig restriktiv holdning til brug af fosteranlæg i forbindelse med forskning.

Det er et generelt træk, at de fleste vestlige lovgivningsinitiativer ikke eksplicit beskytter fosteranlægget fra undfangelsen, jf. Inger Dübeck i ”Personers rettigheder – Om individets fysiske og psykiske integritet, selvbestemmelsesret og identitet”, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1997, kapitel 3.

I følge romerretten regnedes den menneskelige tilværelse fra det øjeblik, barnet er blevet fuldstændig adskilt fra moderen. Fosteranlægget ansås ikke for at være et menneske, men som en del af moderen. Men hvis den undfangne kom levende til verden, regnedes barnets tilværelse, hvad barnets retsstilling angår (for eksempel i forbindelse med arveret), fra undfangelsen og ikke først fra fødslen.

Ifølge engelsk ret behandles fostre som havende beskyttelsesværdige interesser, selv om man ikke anser dem for at have egentlige rettigheder. Inger Dübeck taler for, at man burde behandle fostre som interessesubjekter, der har forældremyndighedsindehaver til at varetage deres personlige anliggender og en væрге til at varetage dets formueretlige interesser, det vil sige til at handle som dispositions- og påtalesubjekt. Inger Dübeck nævner i den forbindelse, at det franske nationale etiske råd, Comité Consultatif National d'Ethique, betegner fosteret som "personne humaine potentielle" (en potentielt menneskelig person).

BESKYTTELSESHENSYN?

For at fastlægge, hvilken type af rettighedsbeskyttelse, det vil være relevant at anvende i forbindelse med beskyttelse af fosteranlæg, nævner Inger Dübeck, at man bør se på de to seneste hovedstrømninger inden for regulering, der berører anvendelsen af bioteknologi i forbindelse med mennesker og menneskelig sundhed:

Den ene er en rettighedssynsvinkel, som særligt vedrører selvbestemmelsen som en egentlig subjektiv rettighed. Den giver sig for eksempel udslag i retlig regulering, som sikrer patienters ret til selvbestemmelse som en subjektiv rettighed.

Den anden er en beskyttelsessynsvinkel, som vedrører især svage individers integritetsbeskyttelse (fysisk, personlig eller psykisk integritet).

For at fastlægge, i hvilken grad en rettighedssynsvinkel eller en beskyttelsessynsvinkel, skal anlægges i forbindelse med retlig regulering af behandling af og forskning i fosteranlæg, er det relevant at spørge, om man kan tale om et omsorgsbegreb eller en "ret til omsorg" i forbindelse med det befrugtede menneskelige æg og det tidlige fosteranlæg.

I retlig forstand opererer man i dansk regulering med et begreb, der hedder omsorgspligt (straffelovens § 250, § 213 og § 215), idet straffelovens bestemmelser strafbelægger undladelseshandlinger (at undlade at yde omsorg strafbelægges). Spørgsmålet er, om der i forbindelse med beskyttelse af fosteranlæg burde tales om en omsorgsret – at fosteranlægget (på grund af et potentiale for menneskelighed) har ret til respekt, omsorg og beskyttelse.

Dette spørgsmål rejser dernæst spørgsmålet om, hvad der skal beskyttes, hvornår og hvordan.

De internationale konventioner og erklæringer siger sjældent noget eksplicit om denne respekt, omsorg og beskyttelse, men indirekte findes eksempler både på internationalt og nationalt plan på, at beskyttelseshensynene udmøntes i bestemmelser, der afstikker retningen for, i hvilken grad det anses for tiladeligt at manipulere det menneskelige fosteranlæg. Bioetikkonventionens tillægsprotokol om menneskelig kloning er et eksempel herpå såvel som de danske regler i lov om kunstig befrugtning vedr. forbud mod forsøg på befrugtede menneskelige æg.

For så vidt angår spørgsmålet om fosterets rettigheder anfører Inger Dübeck, at der "kunne være god grund til at anvende teorien om den opsplittede retssubjektivitet. Det vil sige, at der kan være grund til at give personer rettigheder til at varetage fosterets interesser".

Det spørgsmål, der eventuelt skal diskuteres i forbindelse med en vurdering af retsbeskyttelsen af fosteranlægget, er, om der bør tages initiativ til en særlig regulering, der definerer og klargør, hvor beskyttelseshensynene i forbindelse med fosteranlæg skal anvendes, og hvilke eventuelle konsekvenser en overtrædelse af disse vil skulle medføre.

ANVENDT LITTERATUR

Relevante internationale konventioner

Relevant dansk lovgivning

Jørgen Rønnow Bruun, Lars Adam Rehof og Nina Lassen. *Bilag til betænkningen til lovforslaget for overvejelser vedrørende fosterets retsstilling*

(Folketingstidende, Folketingsåret 1986-87, tillæg B spalte 1941 – 2024).

Deryck Beyleveld & Roger Brownsword. *Dignity Ethics and Law – Bibliography: Human Dignity and International Rights Instruments*. Centre for Ethics and Law, Copenhagen 1999: 25-28.

Jennifer Gunning & Veronica English. *Human In Vitro Fertilization – A case study in the Regulation of Medical Innovation*. Dartmouth Publishing Company, Great Britain 1993, reprinted 1998.

Tony McGleenan, Queen's University Belfast, UK: "De etiske implikationer ved forskning i menneskelige embryoner". Udgivet som et arbejdsrapport for STOA af Europaparlamentet, Generaldirektoratet for forskning, direktorat A, juli 2000.

Sine Sunesen. *Fostre og Børn – Retlig beskyttelse*. Det Etske Råd 1990.

Beskyttelse af menneskelige kønsceller, befrugtede æg, fosteranlæg og fostre. Det Etske Råd 1989.

Behandling af og forsøg på fostre – Terminologi, beskyttelsesbehov og reguleringsforsøg. Det Etske Råd 1989.

Kunstig befrugtning – Redegørelse. Det Etske Råd 1995

Etiske Problemer vedrørende kunstig befrugtning, 1. del. Det Etske Råd 2001.

DET ETISKE RÅD ER ET UAFHÆNGIGT RÅD, DER BLEV
NEDSAT I 1987 FOR AT RÅDGIVE SUNDHEDSMINISTEREN
OG FOLKETINGET OM DE ETISKE FORHOLD BLANDT ANDET
I FORBINDELSE MED NY BIOMEDICINSK FORSKNING.

LIGELEDES SKAL DET ETISKE RÅD STØTTE OG FREMME
DEN FOLKELIGE DEBAT OM DISSE FORHOLD.

RÅDET BESTÅR AF 17 MEDLEMMER, SOM ER UDPEGET AF
SUNDHEDSMINISTEREN OG FOLKETINGETS UDVALG
VEDRØRENDE DET ETISKE RÅD.

DET ETISKE RÅD GIVER STØTTE TIL AFHOLDELSE AF
DEBATSKABENDE ARRANGEMENTER OM ETIK.

Det Etiske Råd
Ravnsborggade 2-4
2200 København N
Tlf: 35 37 58 33
Fax: 35 37 57 55
etiskraad@etiskraad.dk
www.etiskraad.dk